

**ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
(ETA JOURNAL)
INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION
AND
HISTORY RESEARCH
e-İSSN: 2687-6426**

Volume: 5/9

July/ 2023

**Uluslararası Eğitim ve Tarih Araştırmaları Dergisi
(Eta Journal), altı ayda bir yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir.
ETA JOURNAL, Uluslararası 5 yıllık hakemli ve indeksli bir dergi olup ASOS İndeks
tarafından taranmaktadır.**

**ETA Journal'da yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukûki açıdan
bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları ETA Journal'a aittir.
Yayınlanan yazılar yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir
şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp
yayınlamamakta serbesttir. Gönderilen yazılar iade edilmez.**

**International Journal Of Education And History Research (ETA Journal) is an
international, peer-reviewed journal and published every six months. Authors bear the
sole legal responsibility for their published works in the ETA Journal. The ETA Journal
has the sole ownership of copyright to all published works. No part of this publication
shall be produced in any form without the written consent of the ETA Journal. The
Editorial Board makes the final decision to publish articles.No article is returned to
authors.**

ETA Journal

Volume 5/9 July 2023

**ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
(ETA JOURNAL)
INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION
AND
HISTORY RESEARCH**

e-ISSN: 2687-6426

Editör:

Doç. Dr. Alev DURAN

ANKARA

Tel: 05536002350

e-posta: journaleta@gmail.com

web: <http://etajournal.com/>

ETA Journal

Volume 5/9 July 2023

Sahibi / Owner

Alev DURAN

Editör

Doç. Dr. Alev DURAN

Yardımcı Editörler

---Genel Editör: Doç. Dr. Sabri BECERİKLİ---

---Ön kontrol Editörü: Dr. Ayşe AYÇİÇEK---

---Son Kontrol Editörü: Dr. Ayşe BEDİR---

---Etik ve İntihal Kontrol Editörü: Dr. Fatma ÇALIK ORHUN---

---Dil Editörü: Arş. Gör. Başak ALMAZ---

---Dil Editörü: Dr. Hilmi DEMİRAL---

---Dil Editörü: Dr. Sezgin TOPAL MIZRAK---

Kapak Tasarımı

Bülent POLAT

Temsilcilikler / Country Representatives

Macaristan: Dr. HADNAGY Szabolcs

Rusya: Öğr. Gör. Dr. Hilmi DEMİRAL

Almanya: Arş. Gör. Uğur Berk KALELİOĞLU

Azerbaycan: Öğr. Gör. Orkhan ZAMANOV

**ULUSLARARASI EğİTİM VE TARİH ARAşTIRMALARI DERđİSİ
(ETA JOURNAL)
INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION
AND
HISTORY RESEARCH**

-ALAN EDİTÖRLERİMİZ-

- Doç. Dr. Ahmet KILINÇ
Doç. Dr. Ahmet VURGUN
Doç. Dr. Aziz ALTI
Doç. Dr. Burak KOCAOğLU
Doç. Dr. Gökçen ÇATLI
Doç. Dr. Korkmaz řEN
Doç. Dr. Sabri BECERİKLİ
Doç. Dr. Yılmaz SOYSAL
Doç. Dr. Emre SARAL
Doç. Dr. Mutlu ADAK
Dr. Öğr. Üyesi Sıla GEN KAYA
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Nur řENGÜL
Dr. Öğr. Üyesi D. Volkan KARABOđA
Öğr. Gör. Dr. Derya DÜNDAR
Dr. Ayşe AYÇİÇEK
Dr. Ayşe BEDİR
Dr. Fatma ÇALIK ORHUN
Dr. Gábor FODOR
Dr. Mehmet TAş
Dr. Szabolcs HADNAGY

Kurullar/ Committees

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Zafer TANGÜLÜ/ Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU / Ondokuz Mayıs University

Prof. Dr. Salim GÖKÇEN/ Erzincan Binali Yıldırım University

Prof. Dr. Murat KÜÇÜKÜĞURLU/ Erzurum Technical University

Prof. Dr. Necmettin ALKAN/ Sakarya University

Prof. Dr. A. Şevki DUYMAZ/ Suleyman Demirel University

Prof. Dr. Ömer AYDIN/ Istanbul University

Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ/ Karadeniz Technical University

Prof. Dr. Melek ÖKSÜZ/ Karadeniz Technical University

Prof. Dr. Havva SELÇUK/ Erciyes University

Prof. Dr. Özcan BAYRAK/ Elazığ University

Prof. Dr. Serdar YAVUZ/ Elazığ University

Prof. Dr. Şuayıp KARAKAŞ / Istanbul Aydın University

Prof. Dr. Abdülhaluk Mehmet ÇAY/ Istanbul Aydın University

Prof. Dr. Metin AKAR/ Istanbul Aydın University

Prof. Dr. R. Nükhet ÇIKRIKÇI/ Istanbul Aydın University

Prof. Dr. Ali DENİZLİ / Rumeli Üniversitesi- Milli Savunma Üniversitesi

Prof. Dr. H. Tarık OĞUZLU/ Istanbul Aydın University

Prof. Dr. İsmail KÖSE/ Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. İsmail ŞAHİN/ Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Yahya BAĞÇECİ/ Erciyes Üniversitesi

Prof. Dr. Kazım YETİŞ/ İstanbul Aydın Üniversitesi

Bilim Kurulu

Doç. Dr. Ahmet OĞUZ/ Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Doç. Dr. Ahmet VURGUN/ Marmara Üniversitesi

Doç. Dr. Burak KOCAOĞLU/ Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Doç. Dr. Bülent YILDIRIM/ Trakya Üniversitesi

Doç. Dr. Gökçen ÇATLI/ İstanbul Aydın Üniversitesi

Doç. Dr. Oğuzhan KARADENİZ/ Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Doç. Dr. Özgür TÜRKER / Süleyman Demirel Üniversitesi

Doç. Dr. Yavuz TOPKAYA/ Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Doç. Dr. Yılmaz SOYSAL/ İstanbul Aydın Üniversitesi

Doç. Dr. Emre SARAL / Hacettepe Üniversitesi

Doç. Dr. Sabri BECERİKLİ / Uludağ Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi. Burcu GÜDÜCÜ/ İstanbul Aydın Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi. Bünyamin ÇETİNKAYA/ Giresun Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi. Elif ŞİMŞEK ÖZKAN/ Erciyes Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi. Hüseyin Şevket Çağatay ÇAPRAZ/ Kırklareli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi. Mehmet BİLGİN / İstanbul Aydın Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi. Naim BABÜROĞLU/ İstanbul Aydın Üniversitesi

Dr. Szabolcs HADNAGY/ Macaristan Szeged Üniversitesi

Dr. Gábor FODOR/ Macaristan- Macar Kültür Merkezi

Dr. Fatma ÇALIK ORHUN / Edirne

Öğr. Gör. Orxan ZAMANOV/ Azerbaycan Bilimler Akademisi/ Khazar Üniversitesi

Dr. Bayram QULİEV / Khazar Üniversitesi

Bilim dnyasının değerli insanları,

ULUSLARARASI EğİTİM VE TARİH ARAŐTIRMALARI DERęİŐİ (ETA), uluslararası hakemli, indeksli ve akademik bir dergi olmakla birlikte, yazı ve dűŐünce ile meŐgul olan herkesin söz söyleyebileceği disiplinler arası bir sosyal bilim platformudur. Derginin kurulum aŐamasında desteğini esirgemeyen, emeği gečen hocalarımıza ve kırmayarak destek veren danıŐma ve yayın kurulundaki değerli hocalarıma teŐekkürü bir borç bilirim.

Akademik hayata bir nebze katkı sunmak üzere çıkmıŐ olduğumuz bu yolculukta, bilim dnyasının siz değerli insanlarını yazar ve hakem olarak yanımızda görmek; ayrıca görűŐ ve önerilerinizle bizleri en mükemmele ulaŐtırma noktasında yönlendirmeniz bizlere güç katacaktır.

Bu bağlamda **ULUSLARARASI EğİTİM VE TARİH ARAŞTIRMALARI DERęİŐİ (ETA Journal)** olarak vereceğiniz her türlü destekten dolayı

TeŐekkür eder, saygılar sunarım.

Doç. Dr. Alev DURAN

Ankara/ Türkiye

ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

(ETA JOURNAL) e-İSSN: 2687-6426

Editör: Doç. Dr. Alev DURAN

ETA, 2023- Temmuz
Yıl 5/ Cilt 5/ Sayı 9

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

1. Berivan COŞKUN & Gökçen ÇATLI (1-15)

Z Kuşağının Siyasi Partilere Yaklaşımı Mardin: Artuklu Örneği
*(The Approach Of The "Generation Z" To Political Parties: The Case Of Mardin-
Artuklu)*

*Araştırma makalesi

2. Murat AKBAŞ (16-30)

Çaka Bey: İlk Büyük Türk Denizcisi
(Çaka Bey: The First Great Turkish Sailor)

*Araştırma makalesi

3. Kibar TAŞ

(31-46)

***Osmanlı'nın Son Asrından Bugüne Alevilik-Bektaşilik Çalışmaları
Üzerine Kısa Bir İnceleme***

*(A Brief Analysis Of Alevism-Bektashism Studies From The Last Century Of The
Ottoman Empire To The Present*

*Derleme makale

4. Mutlu ADAK

(47-53)

***Kitap İncelemesi: İoannis Kalfoğlu, Küçük Asya Kıtasının Tarihi
Coğrafyası.***

*İnceleme/ Tanıtım yazısı

ETA Journal

Volume 5/9, July 2023

ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

(ETA JOURNAL)

INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND HISTORY RESEARCH

Yıl: 5, Cilt: 5, Sayı: 9, Temmuz 2023, s. 1-15.

Berivan COŞKUN* & Gökçen ÇATLI**

Z KUŞAĞININ SİYASİ PARTİLERE YAKLAŞIMI MARDİN: ARTUKLU İLÇESİ ÖRNEĞİ

ÖZET

Bu çalışma Z kuşağının siyasi partilere yaklaşımını ele almaktadır. Aynı zamanda Z kuşağının siyasi partilerden beklentileri, siyasi parti liderlerinde aradıkları özellikler ve siyasete olan ilgilerini araştırmaktır. Bireylerin demografik özelliklerine yönelik dağılımları, cinsiyetin siyasi görüşe etkileri, Türkiye'ye yönelik yaklaşımları ve beklentileri çalışma kapsamında araştırılmış ve verilere aktarılmıştır. Diğer yandan Türkiye'de yaşamaktan memnun olma durumunu belirleyen faktörleri test etmek amacıyla lojistik regresyon analiz sonuçları incelenmiştir. Çalışma evreni Mardin Artuklu ilçesinde yaşayan 18-26 yaş grubunda olan Z kuşağı bireyleri üzerinde yapılmıştır. Literatür taramalarında Z kuşağının doğum yılları farklılık göstermektedir. Bu çalışmada Z kuşağının doğum tarihi olarak 1996 yılı baz alınmıştır. Anket çalışması 184 birey üzerinde uygulanmıştır. Çalışma taslağında anket kişi hedef sayısı 200 olarak belirlenmiş fakat katılımcıların çoğu anket çalışmasını siyasi buldukları düşüncesiyle anketten çekilme kararı almışlardır. Çalışma tamamen gönüllülük esasına dayandığı için kararları saygıyla karşılanmış ve çalışmaya eklenmemiştir. Çalışma verileri SPSS 26.0 ile yapılmıştır. Veri analizlerine göre Z kuşağı siyasetle bazen ilgilendiğini, siyasi parti liderinde aradıkları en temel özelliğin güvenilirlik olduğu sonucuna varılmıştır. Katılımcıların %63,7'si Türkiye'de yaşamaktan memnun olmadıklarını belirtmişlerdir. Bu oranla paralel olarak katılımcıların %65,9'u başka ülkeye göç etmek istediklerini belirtmişlerdir.

Anahtar kelimeler: Z Kuşağı, Siyasi Partiler, Kuşak, Kuşak Çatışması.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, berivanglm@gmail.com.

** Doç. Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, gokcenozen@aydin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0375-3986.

*Bu makale Turnitin programı ile taranmıştır.

*Araştırma makalesi. Yazar etki oranı: %50- %50.

*Makale geliş: 28.01.2023- Makale kabul: 03.03.2023.

**THE APPROACH OF THE “GENERATION Z” TO POLITICAL PARTIES:
THE CASE OF MARDIN-ARTUKLU**

This study deals with the approach of generation Z to political parties. At the same time, it is to investigate the expectations of generation Z from political parties, the characteristics they are looking for in political party leaders and their interest in politics. Within the scope of the study, the distribution of individuals according to their demographic characteristics, the effects of gender on political opinion, their approaches and expectations towards Turkey were investigated and transferred to the data. On the other hand, the results of logistic regression analysis were examined in order to test the factors determining the satisfaction of living in Turkey. The study was conducted on generation Z individuals in the 18-26 age group living in the Artuklu district of Mardin. In literature reviews, the birth years of Generation Z differ. In this study, the year of birth of generation Z is based on 1996. The survey was conducted on 184 people. In the study draft, the target number of survey persons was determined as 200. However, most of the participants decided to withdraw from the survey considering that they found the survey work to be political. Since the study was based on a purely voluntary basis, their decisions were met with respect and were not included in the study. The study data were conducted with SPSS 26.0. According to the data analysis, it has been concluded that generation Z is sometimes interested in politics and that the most basic feature they look for in a political party leader is reliability. 63.7% of the participants stated that they were not satisfied with living in Turkey. In parallel with this rate, 65.9% of the participants stated that they would like to migrate to another country.

Keywords: Generation Z, Political Parties, Generation, Generation Conflict.

GİRİŞ

Kuşak kavramı tüm toplumları ilgilendiren ve etkileyen sosyolojik bir gerçekliktir. Sosyalizasyonla birlikte farklı yaş gruplarına ait insanların bir arada yaşama alanları daha çok genişlemiştir. Toplumsallaşma her ne kadar ülkeden ülkeye değişse de ortak yaş gruplarında benzer karakterlerin oluşumunda ortak paydadır. Bir toplumsal determinizm olan toplumsallaşma kuşak kavramının oluşmasına neden olmuştur.

Kuşak kavramını ilk olarak araştıran aynı zamanda sosyolojinin kurucularından olan Auguste Comte' dur. Comte, yaşadığı dönemde toplumsal krizlerde kuşak kavramını belirtmiş ve kuşaklar arasındaki bilgi aktarımına önem vermiştir. Comte'a göre kuşaklar arasındaki bilgi aktarımı sosyal ilerlemeyi etkileyen önemli faktördür. Comte'dan sonraki kuşak teorisyeni Karl Mannheim'dir. Mannheim, “Nesiller Problemi” (Das Problem der Generationen) kitabıyla kuşaklar arası aktarıma önem vermiş ve günümüz kuşak tanımının temellerini atmıştır.

1.Kuşak Tanımı

Kuşak kavramı, ortak zaman diliminde doğmuş, aynı toplumsal olaylara şahit olan ortak yaş gruplarıdır. Türk Dil Kurumuna göre kuşak; “Aşağı yukarı benzer yıllarda doğmuş olup aynı çağın koşullarına sahip olan, dolayısıyla birbirine benzer sıkıntıları, yazgıları yaşamış, benzer ödevlerle yükümlü olmuş kişiler topluluğu olarak tanımlamaktadır” (TDK, 2022).

Kuşaklar 20-25 yıllık süreleri kapsamaktadır. Hızlı teknolojileşmeyle beraber kuşaklar arası süreler kısalarak 10-15 yıla düşmüştür. Özellikle genç kuşak sayılan Z Kuşağından kısa bir süre sonra K Kuşağı ve Alfa kuşağının ortaya çıkması bu süreç azalmasının örnek oluşumlarıdır. Kuşak kavramını yukarıda da belirttiğimiz gibi ilk olarak Karl

Manheim literatüre kazandırmıştır. Manheim'e göre kuşak; "Belirli bir zaman diliminde önemli tarihsel olayları yaşamış belirli bir yaştaki insanların oluşturduğu bir grup" olarak tanımlamaktadır". (Mainnheim, 1952.aktaran, Bayramoğlu, 2018: 15). Literatürde kabul edilen 7 tip kuşak vardır. Sessiz Kuşak, Bebek Patlaması kuşak, X Kuşağı, Y kuşağı, Z Kuşağı, K Kuşak ve Alfa Kuşaktır.

1.1 Sessiz Kuşak (1925-1945)

Cumhuriyet tarihinin ilk kuşağıdır. Yeni bir devlet kurulumuna şahit olan bu kuşak için gelenekçiler, yorgun kuşak, savaş kuşağı gibi isimlendirilmeler yapılmıştır. Türkiye'nin toplumsal yapısında büyük değişimlerin olduğu dönemde yetişen sessiz kuşak sanayi toplumuna geçişe şahit olmuştur. Diğer kuşaklara olan sosyal mirasını bu konjunktürde şekillendirmiştir. Türkiye'deki sessiz kuşak bireyleri yaşadıkları dönemde aktif siyasi hayatı bulunan eylem insanlarıdır. Ülke kuruluşunda gerçekleşen savaşlara şahit olduklarından dolayı militarist karakterde yetişmişlerdir. Bireyci ya da toplumsal bakış açısından ziyade devletçi bir bakış açısına sahiplerdir. Ülkenin içinde bulunduğu yeni kuruluş döneminden dolayı erkek bireylerin sosyal hayat ve siyasi alanda daha aktif olduğu bir dönemdir.

Sessiz kuşak bireyleri rasyonaliteye önem veren, iş bölümüne hâkim, ortak yaşama değer veren, devletçi bakış açısına sahip gelenekçi yapıdadırlar. "Milli ve manevi değerleri çok yüksektir". (Küçükşabanoğlu, 2021: 14).

1.2 Bebek Patlaması Kuşak – Baby Boomers (1945-1964)

Dünya genelinde savaş kuşağı olarak bilinirler. İkinci Dünya Savaşından sonra azalan nüfusu arttırmak amacıyla izlenen doğum politikaları neticesinde artan doğum oranlarından dolayı bebek patlaması adı verilmiştir, "Bir yanda anne babaları diğer yanda kendi çocukları arasında sıkıştıklarından dolayı "sandviç kuşağı" olarak da isimlendirilmişlerdir". (Duran ve Özen, 2021: 8).

Türkiye'deki bebek patlama kuşağı bireyleri, siyasi yönetim sisteminde değişiklikler yaşandığı döneme tanık olmuşlardır. Özellikle tek partili siyasi dönemden çok partili döneme geçişe tanık olmaları toplumsal düzlemde yeniliklere neden olmuştur. Siyasi yöndeki hareketlilik ve yenilikler teknoloji alanında da yaşanmaktadır. Radyo ve telefon bu dönemde ortaya çıkmıştır. Bu noktada patlama kuşağı için teknolojiyle tanışan ilk kuşak diyebiliriz. Bebek patlaması kuşağı ilk askeri darbeye de şahit olan kuşaktır. 1960 yılında iktidarda bulunan Demokrat Parti'ye yapılan askeri darbe dönemin siyasi evrenini büyük oranda etkilemiş ve değiştirmiştir.

Türkiye özelinde değerlendirildiğinde patlama kuşağına "toplumu şekillendiren kuşak" denmesinin nedeni gerçekleşen bu siyasi gelişmelerdir. Türkiye'de patlama kuşağı bireylerinin gençlik tipolojileri bu siyasi evrende karakterize edilmiştir.

1.3 X Kuşağı (1965-1979)

X kuşağı dönemi Türkiye'de özellikle sağ-sol çatışmasının aktif yaşandığı yıllara tekabül etmektedir. 68 kuşağı olarak bilinen siyasi gruplar bu dönemde ortaya çıkmıştır. 1980 yılında yaşanacak olan askeri darbenin adımları bu dönemde atılmaya başlanmıştır. Türkiye genç nüfusu hem sağ gruplarda hem de sol gruplarda ayrışma yaşamış, bu ayrışmalar kendini siyasette de göstermiştir. Üniversite gençleri arasında

radikal siyaset anlayışı hâkim olmuştur. Bu dönemdeki radikal siyaset anlayışı apolitik düşüncüyü kabul etmemiştir. Toplumsal çatışmalar, apolitik düşünen bireylerin bir taraf seçme zorunluluğunda bırakılmalarından dolayı da yaşanmıştır.

Siyasette keskin ayrılıklar yaşarken Türkiye kırdan kente büyük göçlere sahne olmuştur. Gecekondulaşma, bu dönemin toplumsal yapısının oluşmasında etken rol oynamıştır. Çok kısa sürede (bir gecede) yapılan evlere yerleşen kırsal kesim kente adapte olmaya çalışmıştır. Gecekondulaşma yapıları zamanla kendilerine ait getto oluşumuna neden olmuştur. Arabesk kültürü ortaya çıkmış ve bu kültür 60'lar ve 70'ler sinemasına da yansımıştır. Arabesk, "kırdaki geleneksel ortamı kente taşıyan nüfusun, kentteki köyün uyumsuzluğunun müziğidir". (Özbek, 2012: 107). Çoğunlukla kırdan kente göç eden insanların hikâyelerinin anlatıldığı bu filmlerde çalan müzikler ve anlatılan hikâye bir bütün oluşturmaktadır. Bıçkın delikanlı kadar kenar mahalle güzeli denilen kızlar da sınıf ve statü farklarını film senaryolarına yerleştirilmiştir. Bu farklı karakterler arasında yaşanan filmler kültür çatışmalarını konu almıştır.

Bu dönem iç göç kadar dış göç açısından da önemli değişimler yaşanmıştır. 1961 yılında Almanya – Türkiye İşgücü Antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmayla Türkiye'den Almanya'ya işçi göçleri yaşanmıştır. Bugün Türk ve Alman gibi iki ayrı kültür arasında beşinci nesil yetişmektedir.

X kuşağı bir geçiş neslidir. "Dünyanın farklı bölgelerinden benzer niteliklerle ortaya çıkmış ilk kuşaktır". (Kırık ve Köyüstü, 2018: 3). Hem cep telefonu hem de otomatik çamaşır makinaları bu dönemde ortaya çıkmıştır. Geçiş nesli olmasından dolayı toplumsal değişimlere diğer kuşaklara nispeten daha uyumludur. X kuşağı kariyer odaklı, girdiği ortamlara çabuk uyum sağlayabilen, teknolojiyle arasının iyi olduğu, bireysel olarak kendilerini iyi ifade edebilen bir yaş grubudur.

1.4 Y Kuşağı (1980-1999)

Y kuşağının "milenyum kuşak, Özal kuşağı" gibi adlandırılmaları olmuştur. Y kuşağı bireyleri genellikle siyasetten uzak durmuş, kendisini kişisel gelişimine ve eğitimine odaklanan bir yapıda yetiştirmiştir. Ebeveynlerinin siyasi kaoslara şahit olmuş nesiller olması dolayısıyla siyasete karışmamaları konusunda uyarılarla yetiştirilmişlerdir. "Özal dönemi çocukları, piyasacı gençlik, hamburger çocukları, televizyon çocukları gibi adlandırmalar, kuşağın siyasetle bağlantısının zayıf olduğunu gösterir". (Yılmaz, 2019: 82).

Y kuşağının siyasi görüşünü etkileyen en önemli olay 1980 askeri darbesidir. Yapılan askeri darbe Türkiye siyasetinde değişimlere yol açmış özellikle siyasi yasaklar, baskıcı rejim anlayışı ve sokağa çıkma yasaklarının olduğu bu dönemde halk siyasetten uzak tutulmak istenmiştir. Halkın kendisinin de şahit olduğu sokak çatışmaları insanları siyasetten uzaklaştırmıştır. Siyasi partiler ve sivil toplum kuruluşlarında kapatmalar yaşanmıştır.

Bu baskıcı rejim ortamında büyüyen Y kuşağı siyasi anlamda apolitik ve bireyci tavırda yetişmiştir. Bu nedenle kendini geliştirmeye ve eğitime veren Y kuşağı kariyer odaklı, geleceğe hâkim, küreselleşmeye açık bireylerdir.

1.5 Z Kuşağı (1996-2004)

Çalışmanın başında da belirttiğim gibi Z kuşağı doğum yılları literatürler arasında farklılık göstermektedir. Bu çalışmada 1996 yılı başlangıç yılı olarak kabul edilmiştir.

Z kuşağı için dijital kuşak, internet kuşağı, teknolojik kuşak, yeni sessiz kuşak gibi isimlendirilmeler de yapılmıştır. Kuşak isimlerine baktığımızda teknolojiyle olan ilgilerini anlamak mümkündür. Teknolojik gelişmelerinin en yoğun olduğu dönemde doğan Z kuşağı gençlik tipolojisini de bu atmosferde şekillendirmiştir. Diğer kuşaklara göre teknolojiyle arası en iyi olan kuşaktır. Cep telefonları, tabletler, akıllı saatler onlar için vazgeçilmez aletlerdir. 7/24 çevrim içi kalabildikleri sosyal medyada, kendilerine ait profiller üzerinden hayat görüşlerini, düşüncelerini, problemlerini paylaşabilme imkânına sahip olan bu kuşak için Yeni Sessiz Kuşak denmektedir. Z kuşağı sosyal medyada aktiftir. Siyaseti, dünya gündemini bu mecralardan takip etmektedir. Gerçek dünya ve sanal dünyayı bu platformlar üzerinden dijital hale getirmişlerdir. “Z kuşağı teknolojideki hızlı ilerlemeler sonucunda fizikselle dijital arasındaki bariyerlerin kalktığı bir dünyada yaşıyor. Biz buna dijital diyoruz.” (Stillman, 2019: 53).

Bugün dünya genelinde teknoloji ve sosyal medya yeni bir siyasi propaganda haline gelmiştir. Tüm siyasi partilerin, siyasi liderlerin sosyal medya hesapları aktif propaganda alanı olarak kullanılmaktadır. Teknolojiyle birlikte bireylere tek bir tuşla istediği siyasi partiyi takip etme imkânı verilmiştir. Örgütlü olmak istemeyen ya da herhangi bir siyasi partiye üye olmak istemeyen bireyler, destekledikleri siyasi partileri sosyal medya hesaplarından takip etmeyi tercih etmektedirler.

1.6 K Kuşağı (1995-2002)

K kuşağı kavramı Cambridge Judge Ticaret Üniversitesi profesörü Noreena Hertz tarafından literatüre kazandırılmıştır. Kuşak ismini Açlık Oyunları (The Hunger Games) adlı kitabın başkarakteri olan Katniss Everdeen’ nin baş harfinden almıştır. “Araştırmacı yazar Will Heilbern, Hertz’in K kuşağı olarak adlandırdığı jenerasyonu şekillendiren üç farklı güç olduğunu belirtmiştir. Bu güçler; “Teknoloji, küresel ölçekli ekonomik kriz ve terörizmdir”. (Heilbern,2016. Aktaran: Kaya, 2020: 46).

K Kuşağı Z kuşağı gibi teknolojinin içinde doğmuştur. Z kuşağından farklı olarak teknolojisiz dünyayı hiç görmemişlerdir. Bu yüzden Z Kuşağına göre teknolojiye daha fazla hâkim ve bağımlıdırlar. Öyle ki “Türkiye’de bilgisayar kullanmaya başlama yaşı 8, internet kullanmaya başlama yaşı 9, cep telefonu kullanmaya başlama yaşı 10 olmuştur”. (Kuran,2020: 132). K kuşağı bireyleri ekrana bağımlılığın en yoğun yaşayan kuşaktır. Sürekli olarak çevrimiçi kalan, ödevlerini, derslerini bilgisayardan, tableten yapan K kuşağı için teknoloji sosyal hayatın vazgeçilmez unsurudur.

K Kuşağı gençleri gelecek kaygısı yaşayan, iklim krizini dikkate alan özelliktedir. “Bunun neticesinde iş bulamama konusunda kaygılanmaktadır ve iyi bir kariyer elde etmek için de birtakım olumsuz düşünceleri vardır”. (Kaya, 2020: 45). Siyasi sözlere inanmadıklarını ve güvenmediklerini belirtmişlerdir.

Simge Aksu’nun 2019 yılında yapmış olduğu “K ve Z Kuşağının Siyasi Seçim Kampanyalarına Yönelik Güvenine İlişkin Bir İnceleme” araştırmasında K kuşağının

seçim propagandalarından etkilenmedikleri, seçim kampanyalarına güvenmedikleri sonucu çıkmıştır. Bu çalışmaların lüzumsuz ve israf olduklarını belirtmişlerdir.

1.7 Alfa Kuşak (2010 ve Sonrası)

Alfa kuşak şuan ki son genç kuşaktır. “Alfa kuşağı için başlangıç yılının 2010 yılı seçilmesinin nedeni dijital çağda hâkim olan pek çok icadın benzer tarihlerde gerçekleşmiş olmasıdır”. (Güzel, 2021: 261). Kuşağa ismini demografi uzmanı olan Marc McCrindle vermiştir. Kuşak ismini Yunan alfabesinin ilk harfi olan Alfa’dan almıştır.

Ebeveynlerinin de teknolojiyle aralarının iyi olmasından dolayı Alfa kuşağı teknolojiye hâkim yetişmiştir. Daha küçük yaşlarda telefonla tanışan bu kuşak için ekran bağımlılığı çok daha erken başlamaktadır.

Bugün Alfa kuşak ebeveynleri arasında çocuklarına sosyal medya hesabı açanlar vardır. Bunu bir sosyal anı biriktirme platformu olarak kullandıklarını belirtmektedir. Özellikle sosyal medya fenomenleri arasında yaygın olan bu görüş, toplumun bazı kesimlerince eleştiri almıştır. “Ekranergelik (screemeger) kavramı bu nesil için kullanılan bir kavram haline dönüşmektedir”. (Güzel,2021:3). Teknolojinin gündelik hayattaki işlevi kendini beslenme dahil pek çok alanda göstermiştir. “Dünya Sağlık Örgütü, 2016 yılında, 18 yaş ve üstü olan 1.9 milyardan fazla yetişkinin aşırı kilolu sınıfında yer aldığını bildirmiştir. 18 yaş ve üstü yetişkinlerin % 39'u (erkeklerin % 39'u ve kadınların % 40'ı) aşırı kilolu olarak tespit edilmiştir.” (Deleş, 2019: 20). Fast-food, gdo’lu gıdalar gibi hızlı tüketilen besinler gençlerde hormonal bozukluklara yol açmış bunun sonucunda genç yaşlarda obezite hastalığı yaygınlaşmıştır.

2.Kuşak Çatışması

Kuşak çatışması her toplumda var olan sosyolojik bir gerçekliktir. Farklı yaş gruplarının bir arada yaşamasından dolayı oluşan düşünsel çatışmaya kuşak çatışması denir. “Genel anlamda çatışma; uyum, düzen, denge ya da anlaşma yokluğudur”. (Tezcan, 2016: 8) Kuşak çatışması toplumun en küçük yapısı olan ailede ya da iş hayatında, okul hayatında olabilecek bir olgudur. Kendinden önceki kuşaklarla anlaşamama veya çatışma durumunun olması sosyal hayat düzeninde normal kabul edilebilen bir olaydır. Fakat çatışmanın toplumsal düzeyde incelenmesi sosyolojik bir realitedir.

Sağlık alanındaki teknolojik gelişmelerle birlikte insan ömrü geçmiş yıllara göre uzamıştır. Bu paralelde kuşak çatışması her toplumda yaşanır olmuş, kuşak birlikteliklerini de arttırmıştır. “Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sisteminin (ADNKS) 2021 yılında yapmış olduğu araştırmada 15-24 yaş grubundaki genç nüfusunun Türkiye’nin %15,3’ünü oluşturmaktadır.” Türkiye bu oranla Avrupa Birliği üye ülkeler arasında en yüksek orana sahip ülkedir. (TÜİK, 2021). Bugün Türkiye’de yedi kuşak bir arada yaşamaktadır. Dolayısıyla ailesiyle yaşayan genç bir birey hem ebeveynleriyle hem de aneane ve dedeleriyle kuşak çatışması yaşayabilir.

Kuşak çatışması her toplumda var olsa da çatışma sıklığı toplumdan topluma değişmektedir. “Literatür, genellikle kuşak çatışmasını tarihsel bir olgu olarak ele

almaktadır. Ancak bu çatışmanın toplumsal değişiminin hızlı yaşandığı doğu toplumlarında şiddetli yaşanırken, Batılı toplumlarda daha az şiddetle yaşandığı ortaya koymuştur”. (Duman, 2019:186) Bunun temelinde toplumların modernleşme süreçlerindeki farklılıklar olarak gösterilmektedir. Geleneksel toplumlarda, eril kültürün aile yapılanmasındaki etkisi, kültürel değerlere aşırı bağlılık modernleşme süreçlerinin yavaşlamasına neden olmaktadır. Batılı toplumlarda kuşak çatışmasının daha yüzeysel yaşanmasının nedeni olarak modernizmin daha esnek yapıda gerçekleşmesi gösterilmektedir. “Batılı toplumlarda kuşak çatışmasının daha az olmasının nedeni ebeveynlerle, çocuklar, eski kuşakla yeni kuşak arasında ne referans noktasında ne de paradigma açısından çok büyük farkın olmamasıdır”. (Duman, 2019: 186) Modernliğin yanı sıra kuşak çatışmasının bir diğer nedeni, gençlere sorumluluk verilmemesi olarak gösterilmektedir. Sevinç Özen’in 1996 yılında İzmir’de yapmış olduğu kuşaklararası ilişkiler araştırmasında gençlerin %59.67’si ebeveynleriyle kuşaksal farklılıkların olduğunu belirtmişlerdir.

3. Türkiye’de Siyasi Partiler

Siyasi partiler demokratik yönetimler için olmazsa olmaz unsurlarıdır. T.C 1982 Anayasa’sının 68.maddesi “Siyasi partilerin siyasal hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır”. Tanımında bulunur. Türkiye’de ilk siyasi parti hareketleri 1908 yılında İkinci Meşrutiyet ilanından sonra başlamıştır. İlk parti adımları “İttihat ve Terakki” cemiyeti tarafından atılmıştır.

Çağdaş Dönemde ise siyasi parti adımları Batı Avrupa’da 19.yy. da başlamıştır. Oy verme hakkı ile başlanmış olan sistem daha sonra geliştirilmiştir. Türkiye’de Cumhuriyetin kurulması ile ilk resmi parti Mustafa Kemal Atatürk tarafından Halk Fırkası adıyla kurulmuş parti daha sonra Cumhuriyet Halk Fırkası adını almıştır. Uzun bir süre tek partili dönem yaşayan Türkiye, Milli Kalkınma Partisi ve Demokrat Parti kurulumlarıyla çok partili siyasi hayata geçiş yapmıştır. Bunu 1945 yılında Nuri Demirağ önderliğinde Milli Kalkınma Partisi (MKP) , 1946 yılında ise Adnan Menderes ve Celal Bayar tarafından Demokrat Parti izlemiştir. 1950 yılında yapılan Genel Seçimlerde özellikle kırsal kesim tarafından desteklenen Demokrat Parti iktidara gelmiştir. 1960 yılında yapılan Türkiye’nin ilk askeri darbesiyle iktidardan indirilmiştir. Bu dönemde birçok siyasetçi yargılanmıştır. Dönemin Başbakanı Adnan Menderes ve iki bakan bu yargılamalar sonucunda 1961 yılında idam edilmiştir.

“Türkiye’de siyasi partiler ilk kez 1961 Anayasası ile hukuksal bir boyuta taşınmış ve böylece Siyasi Partiler Hukuku gelişmeye başlamıştır”. (Tan, Çiçek ve Koçar, 2015:358). 1982 Anayasası ile siyasi parti hukuku tekrardan düzenlenmiştir. Bu düzenleme siyasi partilerin maddi kaynakları, hukuksal hakları ve kimlerin siyasi partilere üye olabileceği konular üzerine düzenlenmiştir. “1982 Anayasasında siyasal partilerle ilgili hükümlere, Anayasanın 68. ve 69. maddelerinde yer verilmiştir.”

(Kahraman, Çalışkan, 2007: 123).

2020 yılında Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Genel Sekterliği tarafından açıklanan bilgiye göre Türkiye genelinde faaliyette bulunan aktif siyasi parti sayısı 116’dır. (İçişleri bakanlığı, E. Tarihi 10.11.2022). Faaliyette olan siyasi parti sayısı ise

122'dir. (Yargıtay Başsavcılığı, E. Tarihi 10.11.2022). Türkiye'de seçimlere katılım oranı son yıllarda oldukça yüksektir. "En son gerçekleşen 2018 genel seçimlerine katılım oranı %86,24'tür". (Veri Kaynağı, E. Tarihi 10.11.2022).

Teknolojinin sosyal hayatta kullanımının artması ile sosyal medya hesapları aktif kullanım haline gelmiştir. Siyasi partiler de sosyal medyayı aktif bir propaganda alanı olarak kullanmaya başlamışlardır. Günümüzde her siyasi partinin kendine ait bir sosyal medya hesabı vardır. Hem siyasi partiler hem parti liderleri bu platformlar üzerinden siyasi demeçlerini, parti faaliyetlerini bu hesaplardan beyan etmektedirler. Tek bir tuşla istediği hesabı takip etme imkânı veren bu platformlar insanların siyasi gelişmeleri internetten takip etmelerini sağlamaktadır. Siyasi partiye üye olmak istemeyen, örgütlü bir siyasal yapıda yer almak istemeyen kişiler sosyal medya hesaplarından istedikleri siyasi partiyi herhangi bir üyelik gerekmeden kendi sosyal medya hesaplarından takip edebilmektedir.

Aktif parti üyeliği sayılarına baktığımızda ise; Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nın ilan ettiği parti üye sayılarına göre; bugün en yüksek parti üyeliğine sahip olan iktidar partisi Adalet ve Kalkınma Partisi'dir. 11 milyon 241 bin 230 üyesi bulunan Adalet ve Kalkınma Partisi'ni, 1 milyon 369 bin 430 üyeye Cumhuriyet Halk Partisi, 617 bin 513 üyeye de İYİ Parti izlemektedir. (Yargıtay Başsavcılığı, E. Tarihi 01.01.2023).

4. Metodoloji

4.1 Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Düşünce soyut bir kavramdır ve bunun somutlaşması bireysel davranışlarla ve toplumsal katılımı ile olabilmektedir. Siyaset ve siyasi tutum soyut bir kavram olmakla birlikte, bunun somutlaştırılması için ölçülebilmesi gerekmektedir. Bu sebeple çalışmada düzenlenen anket ile katılımcıların fikirlerine müracaat edilmiştir. Araştırmanın amacı günümüz genç kuşağını temsil eden Z kuşağının siyasete olan ilgisini, siyasi partilere olan yaklaşımını, bakış açısını incelemek ve verilere dayandırarak bunu açıklamaktır.

Çalışma Mardin-Artuklu ilçesinde 18-26 yaş grubu genç kitleyi temsil edebilecek kadın ile erkek bireylerle yapılmıştır. Kartopu yöntemi izlenerek anket 114 kadın, 68 erkek tarafından doldurulmuştur. Anket çalışması yapıldığı ilk dönemde yüz yüze gerçekleşse de pandemi dolayısıyla online olarak devam etmiş ve online olarak tamamlanmıştır. Ankete 184 kişi katılım sağlamış çalışmada cinsiyet eşitliği sağlanamamıştır. Kadınların ankete olan ilgisi daha fazladır. Saha gözlemlerime dayanarak bunun sebebi, kadınların günlük hayat sosyolojisinde ve sosyal hayatlarında erkeklere göre daha aktif ve rahat davranmalarından kaynaklanmaktadır. Anket tamamen gönüllülük esasına bağlı kalınarak doldurulmuştur. Katılımcıların bazıları anketi siyasi bulduklarını belirterek çekilme kararı almışlardır. 30 soru, iki bölümden oluşan anketin ilk bölümünde katılımcılara demografik sorular sorulmuştur. İkinci bölümde ise siyasete olan ilgileri, siyasi parti üyelikleri, hangi partiyi destekledikleri gibi siyasi yaklaşımlarına dair sorular sorulmuştur.

Bu çalışma İstanbul Aydın Üniversitesi Etik Komisyonu'nun E-88083623-020-54037 sayılı 09.06.2022 tarihli ve 2022/10 sayılı kararıyla uygun görülmüştür.

Araştırma yöntemi SPSS 26.0 ile yapılmıştır. Türkiye'de yaşamaktan memnun olma durumunu belirleyen faktörleri test etmek amacıyla lojistik regresyon analizi sonuçları incelenmiştir.

Tablo 1: Demografik Özelliklere Yönelik Dağılım

	N	%	
Cinsiyet	Kadın	114	62,6
	Erkek	68	37,4
Kaç yaşındasınız?	18-20	61	33,5
	21-23	72	39,6
	24-26	49	26,9

Çalışma Mardin-Artuklu ilçesinde ikamet eden, 18-26 yaş grubu genç kitleyi temsil eden kadın ile erkeklerle düzenlenmiştir. Çalışmaya katılan yaş gruplarının çoğunluğunu %39,6 oranla 21-23 yaş arasındaki bireyler oluştursa da 18-20 yaş ve 24-26 yaş aralığında dağılım nispeten dengeli olmuştur. Gençlerle düzenlenmesinin önemli bir kriteri, nüfusun dinamik ögesini kapsamaları ve birçoğunun ilk kez oy vermek üzere seçimlere katılacak oluşlarıdır. Yoğun bir nüfusa sahip olan genç kuşağın siyasete ve siyasalere yönelik düşüncelerinin, ülke yönetiminde ve yönetim tayininde etkili olacağı düşünülmektedir. Ankete 184 kişi katılım sağlasa da çalışmada cinsiyet eşitliği sağlanamamıştır çünkü çalışma 114 kadına karşın sadece 68 erkek tarafından doldurulmuştur. Bu doğrultuda erkeklerin ankete katılım sağlamaları teşvik edilmeye çalışılsa da bunda çekimser kaldıkları gözlemlenmiştir. Kadınların ise ankete olan ilgisi daha fazla olmuştur. Anket dışında gerçekleştirdiğim saha gözlemlerime dayanarak elde ettiğim düşünceye göre kadınların iş birliğine daha yatkın olmaları gibi bu hususta konuşacak başka mecraları olmadığı için bu çalışmayı bir fırsat olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Erkekler göre kadınların toplumsal alanda görünürlük kazanmak ve fikirlerini paylaşmak üzere olanaklarının daha kısıtlı olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 2: Siyasi Parti Çalışmalarını Desteklemeye Yönelik Dağılım

	n	%
Hangi siyasi partinin çalışmalarını destekliyorsunuz?		
Hiçbiri	80	44,0
Cumhuriyet Halk Partisi	39	21,4
Adalet ve Kalkınma Partisi	34	18,7
Halkların Demokratik Partisi	27	14,8
İyi Parti	16	8,8
Milliyetçi Hareket Partisi	12	6,6
Türkiye İşçi Partisi	11	6,0
Diğer	11	6,0
Deva Parti	6	3,3
Memleket Partisi	4	2,2
Saadet Partisi	2	1,1

Analiz sonuçlarına göre katılımcılara sorulan “Hangi siyasi partinin çalışmalarını destekliyorsunuz?” sorusuna katılımların %44’ünün hiçbir siyasi partinin çalışmalarını desteklemediği ancak destekleyenlerin içinde en çok Cumhuriyet Halk Partisi’nin desteklediği gözlemlenmiştir. Katılımcıların ağırlıklı olarak siyasi partilerin çalışmalarını desteklememeleri düşündürücüdür ve önemli bir veriyi teşkil etmektedir. Zira bu veri tek başına, çalışmaya katılan genç kuşağın apolitik olduğunu göstermemektedir; onların verili partilerin çalışmalarını desteklemediklerini, politikalarının onların düşüncelerini yansıtmadığı fikrini ortaya koymaktadır.

Tablo 3: Cinsiyetin Siyasi İlgiye Yönelik Dağılımı

Cinsiyet		Kadın		Erkek	
		n	%	n	%
Siyasetle ilgileniyor musunuz?	İlgileniyorum	21	18,4	29	42,6
	İlgilenmiyorum	57	50,0	21	30,9
	Bazen ilgileniyorum	36	31,6	18	26,5
Siyasi parti üyeliğiniz var mı?	Evet	5	4,4	9	13,2
	Hayır	109	95,6	59	86,8
Siyasi partilerin çalışmalarını takip ediyor musunuz?	Evet, takip ediyorum	43	37,7	45	66,2
	Hayır, takip etmiyorum	71	62,3	22	32,4
	Diğer	0	0,0	1	1,5
Yaşadığımız bölgedeki siyasi çalışmalarını yeterli buluyor musunuz?	Evet, yeterli buluyorum	9	7,9	10	14,7
	Hayır, yeterli bulmuyorum	104	91,2	55	80,9
	Diğer	1	0,9	3	4,4
Hangi siyasi partinin çalışmalarını destekliyorsunuz?	Adalet ve Kalkınma Partisi	18	15,8	16	23,5
	Cumhuriyet Halk Partisi	26	22,8	13	19,1
	Deva Parti 2	1,8	4	5,9	
	Halkların Demokratik Partisi	14	12,3	13	19,1
	İyi Parti	11	9,6	5	7,4
	Memleket Partisi	3	2,6	1	1,5
	Milliyetçi Hareket Partisi	5	4,4	7	10,3
	Saadet Partisi	1	0,9	1	1,5
	Türkiye İşçi Partisi	5	4,4	6	8,8
Siyasi parti liderinde aradığımız en önemli özellik nedir?	Karizmatik	16	14,0	15	22,1
	Güvenilir	76	66,7	45	66,2
	Dini inançlı olması	20	17,5	15	22,1
	Milliyetçi olması	26	22,8	20	29,4
	Milli değerlere sahip olması	53	46,5	30	44,1
	Laik olması	42	36,8	24	35,3
	Devrimci olması	17	14,9	15	22,1
	İleri görüşlülüğü	71	62,3	46	67,6
	Tüm siyasi görüşlere saygılı olması	59	51,8	33	48,5

Çalışmada katılımcılara sorulan “Siyasetle ilgileniyor musunuz?” sorusuna kadınların %31,6’sı siyasetle bazen ilgilendiğini belirtmiştir. Erkek katılımcıların ise

%42,6'sı siyasetle ilgilendiğini belirtmişlerdir. Bu verilere bakıldığında ankete katılan erkeklerin kadınlardan daha fazla oranla siyasetle ilgilendikleri sonucuna varılmıştır. Zira ankete katılan erkek sayısının az olması bu siyasi ilgiye paralellik göstermektedir. Erkek katılımcılarının çoğunlukla anketi siyasi buldukları bu yüzden cevaplamak istemedikleri yukarıda da belirtilmiştir.

Türkiye genelinde yapılan diğer araştırma sonuçlarına bakıldığında 2007 yılında 16-29 yaşları arasında, 1203 genç katılımcıyla 12 ilde gerçekleştirilen “Kentsel Gençlik Araştırması'nın” sonuçlarına göre, gençlerin sadece % 9'u siyasetle çok yakından ilgilendiğini ifade etmiştir. Katılımcıların % 60'a yakın bir oranın “Hiç ilgi duymam” veya “pek ilgi duymam” cevabını verdikleri görülmüştür. Ankete katılan gençlerin yaklaşık % 91'i siyasi partilere üye olmadıklarını ve partilerin faaliyetlerine katılmadıklarını ifade etmişlerdir. (Boyras, 2010: 42-46.aktaran Erikli, 2019: 91). Diğer bir araştırma sonucu Z. Küçükşabanoglu'nun 2021 yılında 12 ilde yapmış olduğu Z Kuşağının siyasi analizlerini sunduğu araştırma, bu araştırmada Z Kuşağının %78,9' u “siyasete girmek istemediğini” belirtmiştir.

Çalışmada cinsiyetin siyasi ilgiye yönelik dağılımına bakıldığında kadınların daha çok Cumhuriyet Halk Partisi'ni desteklediklerini, erkeklerin ise günümüzde iktidar partisi olan Adalet ve Kalkınma Partisi'ni destekledikleri görülmüştür.

Adalet ve Kalkınma Partisi cinsiyet eşitliği konusunda ki görüşleri dolayısıyla en çok kadınlar tarafından eleştirilmektedir. Bundan dolayı kadın katılımcıların daha çağdaş buldukları Cumhuriyet Halk Partisini desteklediklerine dair bir yorumlama yapılabilir. Kadınların erkeklere oranla daha fazla yeniliğe açık oldukları görüşü de savunulabilir. Erkeklerin ise merkezîyetçi, kadınlara göre daha fazla gelenekselci olduğu yorumunda bulunulabilir. Bu erkeklerin, kurulu ekonomik istikrar istemelerine de siyasi işaret olarak kabul edilebilir.

Katılımcılara sorulan “Siyasi parti liderinde aradığınız en önemli özellik nedir?” sorusuna kadınların %66,7'si güvenilir olması cevabını vermişlerdir. Erkekler ise aynı soruya %67,6 oranıyla ileri görüşlülüğü cevabını vermişlerdir.

Tablo 4: Siyasi Partilerin Çalışma Yapması Gerektiği Alanlara Yönelik Dağılım

	n	%
Siyasi partilerin en çok hangi alanda çalışma yapmasını isterdiniz?		
Eğitim	157	86,3
Ekonomi	147	80,8
Adalet/İnsan Hakları	130	71,4
Sağlık	106	58,2
Güvenlik	98	53,8
Hizmet	95	52,2
Sanat	73	40,1
Cinsiyet eşitliği	70	38,5
Din	53	29,1
Diğer	1	0,5

Katılımcıların siyasi partilerin en çok hangi alanda çalışma yapmasını isterdiniz sorusuna, “ekonomi” cevabını vermeleri, algı gereği ilk akla gelen en yatkın cevap olsa

da %86,3'ü eğitim cevabını vermişlerdir. Zira kültürün ve toplumsal kalkınmanın en önemli hususunun, eğitim olduğu bilincinin varlığı sevindirici bulunmuştur. Bölge bazı düşünüldüğünde bu oran siyasi partiler için dikkate alınması gereken bir orandır. Bölgede ki gençlerin eğitim konusunda yetersiz buldukları alanların, kaynak eksikliğinin hangi konularda olduğu araştırılmalı ve çözüm üretilmelidir. Öte yandan ekonomi %80,8 ile bir diğer önemli veriyi teşkil ederek, gençlerin, kendi kendine yetebilen orta sınıfın adaletli bir gelir skalası ile istihdam edilme arzusunu ortaya koymaktadır. Buna bağlı olarak siyasi partilerin adalet ve insan hakları hususunda çalışma yapmalarını isteyenlerin oranı %71,4'tür ve bu durum siyaset üzerinden adalet algısının tatminkar olmadığını göstermektedir.

Tablo 5: Türkiye'ye Yönelik Yaklaşımlara Göre Dağılım

	n	%
Türkiye'de yaşamaktan memnun musunuz?		
Evet	61	33,5
Hayır	116	63,7
Diğer	5	2,7
Başka ülkede yaşamak için göç etmeyi düşünür müsünüz?		
Evet	120	65,9
Hayır	61	33,5
Diğer	1	0,5
Gençlerin en önemli sorunu sizce nedir?		
Ekonomi	142	78,0
Gelecek kaygısı	135	74,2
Eğitim	117	64,3
Kariyer	97	53,3
Barınma	65	35,7
Sağlık	37	20,3
Diğer	1	0,5

Katılımcılara sorulan Türkiye'de yaşamaktan memnun musunuz? Sorusuna %63,7'si Türkiye'de yaşamaktan memnun olmadıklarını belirtmişlerdir. Bir diğer soru olan başka ülkeye göç etmeyi düşünür müsünüz? Sorusuna %65,9'u evet cevabını vermiştir. Her iki oranda Türkiye için önemli cevaplardır. Sonuçlara bakılarak gençlerin ülkelerinden beklentisi ve umutları giderek azalmaktadır yorumu yapılabilmektedir. Türkiye'deki beyin göçü oranlarına baktığımızda bu hipotez doğrulanmaktadır. Yazar Zafer Küçükşabanoglu'nun 2021 yılında yayınlanmış olan "Z'nin Siyaseti" adlı kitabında nicel bir oran vermese de araştırma yaptığı genç kuşakların çoğunun yurt dışına gitmek istediğini, bunun temelinde gençlerin anlaşılacak olduğunu belirtmiştir. Anket çalışması yerel bazı sonuçları göstermiş olsa da Türkiye geneline baktığımızda beyin göçü oranları geçmiş yıllara göre artış göstermektedir. "Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) yayımladığı 'Uluslararası Göç İstatistikleri' raporuna göre 2017'de Türkiye'den göç eden kişi sayısı bir önceki yıla kıyasla %42,5 artış göstererek 253 bin 640 oldu." <https://tr.euronews.com/> (E. Tarihi 01.01.2023). Türkiye bu oranla 32 ülke arasında en fazla beyin göçü veren 24. Ülke durumundadır.

Gençlerin en önemli sorunu sizce nedir? Sorusuna katılımcıların %78'i ekonomi cevabını vermişlerdir. Bu oran gençlerin ekonomik kaygılarının olduğunu, ekonomide istikrar ve güvenilir bir düzen istediklerini göstermektedir. Gençlerin ekonomik endişeleri ve istihdam kaygısı %74,2 oranı ile gelecek kaygısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Gençlerin barınma ve kariyer merkezli sıkıntılardan ziyade ekonomik endişeler yaşadığını söylemek mümkündür.

Tablo:6 Desteklenen Partiye Oy Verme Sebeplerine Yönelik Dağılım

	n	%
Desteklediğiniz partiye oy vermenizin ana sebebi nedir?		
İdeolojik	52	28,6
Ekonomik vaatler	46	25,3
Liderinden dolayı	32	17,6
Etnik Kimlik	19	10,4
Diğer	17	9,3
Aile baskısı	8	4,4
Din	6	3,3
Çevre baskısı	2	1,1

Bireylerin destekledikleri partiye oy vermelerinde iki ana sebep incelendiğinde; %28,6'sının ideolojik sebepten oy verdiği ancak %25,3'ünün ekonomik vaatler sebebiyle oy verdiği sonucuna varılmıştır. 2021 yılında Z. Küçükşabanoglu'nun yapmış olduğu araştırmada Z kuşağının %72,4' ü ilk oylarını kendi düşüncelerine göre vereceklerini belirtmişlerdir. Yapmış olduğum anket çalışmasında bu hipotezin doğruluğunun hala geçerli olduğu belirlenmiştir. Z kuşağı oy kullanırken kendi düşüncelerini ön plana alarak hareket etmektedir. Bireyci yapıda olan Z Kuşağı için aile baskısı ya da ailesiyle aynı partiye oy verme gibi kültürel kodlar gençler tarafından önemli bulunmamaktadır. Gençler siyasi partilere partilerinden ya da parti liderlerinden dolayı değil, ideolojilerine göre oy kullanmaktadır. Etnik kimlik, aile baskısı ve din gibi unsurlar gençlerin oy verme sebepleri arasında ikincil hatta üçüncül sebepler olarak görülmektedir.

SONUÇ

Kuşak kavramı, döngüsellığı olan sosyolojik bir olgudur. Bu noktalarda kuşakların incelenmesi, siyasal dönüşümlerin altında yatan nedenleri öğrenmek gelecek nesiller için önemli bir yol haritası niteliğindedir. Kuşak döngüsellığı geçmiş yıllarda 20-25 yıllık zaman dilimini kapsıyorken, teknoloji ve modernleşme ile birlikte bu zaman dilimi azalmaktadır. İnsan ömrünün uzaması, teknolojik gelişmelerin artması ile son yıllarda doğan kuşaklar bu toplumsal çevre içinde gençlik tipolojilerini yaratmışlardır. Bu konjonktürde kuşak zaman dilimi 10-15 yıl aralığına düşmüştür. Değişen dünya düzeni, toplumsal ilişkiler ve göç hareketleri yeni bir toplumsal düzen yaratmaktadır. İnsan ömrünün uzaması, gelişen sağlık teknolojileri kuşakların bir arada yaşama zorunluluğu arttırmaktadır. İş dünyasında, sosyal alanlarda, siyasi yönetimlerde

farklı yaş gruplarındaki insanların ortak mekânları artmaktadır. Bu kamusal alan ve özel alan beraberliği kuşak çatışmasını toplumsal bir determinizmle ortaya çıkarmaktadır. Kuşak çatışması her toplumda var olan evrensel bir olgudur. Fakat çatışmanın nedenleri yereldir. Bu bağlamda Türkiye’deki kuşak çatışmasının ana nedenlerini araştırmak hem sosyolojik bir gerçeklik hem de ülkenin geleceği için bir bilgi imkanıdır.

Türkiye “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sisteminin (ADNKS) 2021 yılında yapmış olduğu araştırmada 15-24 yaş grubunda ki genç nüfusunun Türkiye’nin %15,3’ünü oluşturmaktadır.” “Türkiye bu oranla Avrupa Birliği üye ülkeler arasında en yüksek orana sahip ülkedir.” (TÜİK, 2021). Genç nüfus oranı fazla olan ülkemizde gençlerin hayattan ne bekledikleri, gelecek kaygıları, siyasi beklentileri siyasi partilerce önemli bulunmuştur. Fakat toplumsal düzlemde bir gelişme yaşanmamıştır. Z kuşağının siyasetten ve siyasi partilerden beklentilerinin Mardin-Artuklu ilçesi özelinde araştırıldığı bu çalışma, gençlerin siyasete olan ilgi ve beklentilerini nicel araştırma tekniklerine dayanarak sonuçlandırmakta, araştırma örnekleme dar olsa da ortaya koymaktadır.

Katılımcı gençlerin çoğunluğunun Türkiye’de yaşamaktan memnun olmadıkları, başka ülkeye göç etmek istedikleri konusunda istekleri oldukları görülmektedir. Artan beyin göçü oranları da anket veri sonuçlarını doğrulamaktadır. Bu paralellemlerle gençlerin en çok ekonomi, gelecek kaygısı, eğitim kalitesi gibi sebeplerden dolayı göç etmeyi istedikleri yorumu yapılabilir. Ankette sorulan “gençlerin en önemli sorunu sizce nedir? Sorusuna, katılımcıların %78’i ekonomi cevabını vermişlerdir. Bu yüksek oran gençlerin ekonomik kaygılarının olduğunu, geçim sıkıntısı çektiklerini göstermektedir. Siyasi partilere yaklaşımlarına bakıldığında katılımcıların %66,5’i siyasi parti liderlerinde aradığı en önemli özelliğin “güvenilirlik” olduğu cevabını vermişlerdir. Gençler artık siyasi liderde etnik kimlik üzerinden ya da ideolojileri üzerinden beklentiye girmemektedir. Gençlerin siyasi parti liderlerinden ekonomi ve eğitim konusunda beklentileri vardır.

KAYNAKÇA

- BAYRAMOĞLU, G. (2018), “X ve Y Kuşağının Liderlik Davranışı Açısından Karşılaştırılması”, **Ege Akademik Bakış Dergisi**. 18(18), 15-30.
- ÇATLI ÖZEN G. ve DURAN, A. (2021), **Z Kuşağı Teorik ve Uygulamalı Bir Araştırma**, Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- DELEŞ, B. (2019), “Çocukluk Çağı Obezitesi”, **H.Ü Sağlık Bilimleri Dergisi**, 6(1): 17-31.
- DUMAN, M. Z. (2019), **Kuşak Çatışması-X ve Z kuşağı üzerine Sosyolojik Bir Çalışma**, Ankara: Nobel Kitap.
- EFE, G. (2023), Beyin göçü, 25 Eylül 2018 tarihinde <https://tr.euronews.com/2018/09/21/turkiye-nin-beyin-gocu-sorunu-diplomali-gocmenler-anlatiyor> adresinden alınmıştır.
- GÜZEL, M. (2021), “Medyadaki Teknolojik Gelişmelerin Z ve Alfa Kuşakları Üzerindeki Yansımalarının Aile İçi İlişkiler Bağlamında Analizi”, İstanbul

- Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- KAHRAMAN, M. ve ÇALIŞKAN, Z. (2007), “Türkiye’de Siyasal Partilerin Hukuksal Statüsü ve Siyasal Partilerin Kapatılması Rejimi”, **Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi**, 5(3): 122-131.
- KAYA, K. (2020), “Dijital Nesil K kuşağı”, **Harran Üniversitesi İİBF Dergisi**, 4 (26): 34-54.
- KIRIK, A. M. ve KÖYÜSTÜN, S. (2018), “Z Kuşağı Konusunda Yapılmış Tezlerin İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi”, **Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi**, 6(2): 1497-1518.
- KURAN, E. (2020), **Telgraftan Tablete Türkiye’nin 5 Kuşağına Bakış**, İstanbul: Destek Yayınları.
- KÜÇÜKŞABANOĞLU, Z. (2021), **Z’nin Siyaseti**, İstanbul: Motto Yayınevi.
- ÖZBEK, M. (2012), **Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- STİLLMAN, D. Ve STİLLMAN, J. (2019), **İşte Z Kuşağı**, Çev. KAYIHAN, D ve Erduran, F. İstanbul: İkü Yayınevi.
- TAN, M. ve ÇİÇEK, Y. ve KOÇAR, H. (2015), “Siyasi Partiler ve Türkiye’de Parti İçi Demokrasi Sorununa İlişkin Çözüm Önerileri”. **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 5(2): 347-366.
- TEZCAN, M. (2016), **Kuşaklar Çatışması Kuşaklararası İlişkiler Eğitimi ve Sosyolojisi**, Ankara: Anı Yayıncılık.
- YILMAZ, B. (2019), **Türkiye’de Kuşakların Siyasal Dönüşümleri**, Bursa: Ekin Yayınevi.

Diğer Kaynaklar

- <https://sozluk.gov.tr> (2022)
- <https://www.tuik.gov.tr/> (2021).
- www.icisleri.gov.tr (2022)
- www.yargitaycb.gov.tr (2023).
- www.verikaynagi.com (2022).

ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

(ETA JOURNAL)

INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND HISTORY RESEARCH

Yıl: 5, Cilt: 5, Sayı: 9, Temmuz 2023, s. 16-30.

Murat AKBAS*

ÇAKA BEY: İLK BÜYÜK TÜRK DENİZCİSİ

ÖZET

Selçuklu Türkleri, 26 Ağustos 1071’de elde edilen Malazgirt Zaferi ile Anadolu’nun içlerine ilerleme imkânı bulmuşlardı. İşte Çaka Bey bu harekâtlardan birinde karşımıza çıktı. Bizans Sarayı’ndaki esaretinin ardından İzmir’e geldi ve teşkilatçılığı sayesinde Batı Anadolu’daki Türkmenlerden topladığı birlikler ile burayı ele geçirerek beyliğini kurdu. Ordu kültüründe yetişmesine rağmen donanmanın önemini kavramış olan Çaka Bey, İzmir’de ilk Türk donanmasını kurdu ve on yıl geçmeden Bizans donanmasına karşı “İlk Büyük Türk Deniz Zaferi’ni” elde etti. Hareketlerini bir stratejiye sadık kalarak düzenleyen Çaka Bey, Bizans İmparatorluğu’nu ele geçirmek için birçok yol denedi. Bunlardan ilki deniz gücü oldu. Bizans tarafından bu güce müsamaha gösterilmedi. Üçüncü harekâta Çaka Bey’in donanması neredeyse tamamen yok edildi. Bunun üzerine Çaka Bey Bizans üzerine karadan yürümek istedi. Bu maksatla önce Peçenekler ile ittifak kurmasına rağmen aynı anda harekete geçememeleri nedeniyle müttefikleri Peçenekler, Bizans ve Kuman birleşik ordusu tarafından Lebunion Savaşı’nda ağır yenilgiye uğratıldı. Çaka Bey, kızı ile Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan’ın evlenmesini sağlayarak kendisine yeni bir müttefik buldu. Ancak Abydos’u kuşattığı sırada Bizans İmparatorunca kışkırtılan damadı tarafından öldürüldü. Anadolu’da örgütlü bir deniz gücü kurması ve Bizans donanmasına karşı zafer elde etmesi ona “İlk Büyük Türk Denizcisi” unvanını kazandırdı.

Anahtar Kelimeler: Bizans, Çaka, Türk Denizciliği.

ÇAKA BEY: THE FIRST GREAT TURKISH SAILOR

The Seljuk Turks had the opportunity to advance into the heart of Anatolia with the victory achieved in the Battle of Manzikert on August 26, 1071. Here, Çaka Bey appeared before us in one of these operations. After his captivity in the Byzantine Palace, he came to Izmir and, thanks to his organizationalism, he captured the region with the troops he gathered from the Turkmens in Western

* Uzman, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Disiplinlerarası Ana Bilim Dalı, akbasmurat22@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2016-9917.

*Bu makale Turnitin programı ile taranmıştır.

*Araştırma makalesi.

*Makale geliş: 07.04.2023- Makale kabul: 10.07.2023.

Anatolia and established his principality. Despite being brought up in army culture, Çaka Bey, having understood the importance of navy, established the first Turkish navy in İzmir, and within ten years he achieved the First Great Turkish Naval Victory against the Byzantine navy. Çaka Bey, who organized his actions by adhering to a strategy, tried many ways to seize the Byzantine Empire. The first of these was naval power. This power was not shown tolerance by Byzantium. In the third operation, Çaka Bey's navy was almost completely destroyed. Thereupon, Çaka Bey wanted to march onto Byzantium by land. In order to do so, although he first formed an alliance with the Pechenegs, his allies, the Pechenegs, were heavily defeated by the Byzantine and Cuman combined army in the Lebunion War. Çaka Bey found a new ally by arranging the marriage of his daughter to Kılıç Arslan I, the Sultan of the Seljuk Turks. However, on besieging Abydos, he was killed by his son-in-law, who was instigated by the Byzantine Emperor. Establishing an organized naval power in Anatolia and achieving victory against the Byzantine navy earned him the title of The First Great Turkish Sailor.

Key Words: The Byzantine, Çaka, Turkish Maritime.

Giriş

Tarih sahnesinde, XI. yüzyılın son çeyreğinde karşımıza çıkan Çaka Bey hakkındaki birincil kaynakların yetersiz olması, ilk büyük Türk denizcisi kabul edilmesine karşın onun hayatı ve beyliği üzerine yapılan çalışmaların sınırlı kalmasına neden olmuştur. Muhtemelen 1081 yılının ikinci yarısında İzmir’de kurduğu beyliğini yaklaşık on dört sene kendisi, ölümünü takip eden iki sene de kardeşi Yalvaç yönetmiştir. 1097 yılında I. Haçlı Seferi esnasında yeniden Bizans İmparatorluğu hâkimiyetine giren beyliğinden günümüze ulaşabilen herhangi bir maddi eserin bulunmaması, onun hayatının ve devletinin tarihinin yazılmasında araştırmacılar için kısıtlayıcı bir nedendir.

Günümüzde konu ile ilgili en detaylı bilgiye ulaşabildiğimiz eser 1081 yılında Bizans İmparatorluğu tahtına oturan Alexios Komnenos’un kızı Anna Komnena tarafından kaleme alınan “*Alexiad*” adlı eserdir. Anna, eserinin 7, 8 ve 9. bölümlerinde Çaka Bey ve faaliyetleri hakkında bilgiler vermektedir. 2 Aralık 1083 tarihinde doğan Anna Komnena’nın dönemin tanıkları ile bizzat temas etmiş olması bize aktardığı bilgilerin değerini göstermektedir. Bir başka değerli çalışma ise Akdes Nimet Kurat’ın (1903-1971) “*Çaka Bey; İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi*” isimli kitabıdır ki konu hakkında yapılmış az sayıdaki çalışmanın öncüsüdür.¹ Son olarak yakın zamanda Mutlu Adak tarafından “*Çaka Bey ve Emirliği*” kitabı yayımlanmış güncel eser olarak okuyucuya sunulmuştur. Bu son çalışmada yazar, Çaka Bey’in hayatı ve kişiliği hakkında genel resme bağlı kalmış, işin içine coğrafyayı da ekleyerek onun siyasi hayatını daha geniş bir açıdan değerlendirmemiz için yeni bir perspektif sunmuştur.²

Çaka Bey

X. yüzyılda Altay Dağları’nın batısından Aşağı Volga’ya uzanan steplerde yaşayan Oğuzlar, bu yüzyılın sonlarına doğru boylar halinde İslamiyet’i kabul ettiler ve

¹ Akdes Nimet Kurat, **Çaka Bey: İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1966.

² Mutlu Adak, **Çaka Bey ve Emirliği: Coğrafi İmkânlar ve Siyasi Hayatın Dinamik Unsurları**, Çizgi Kitabevi, Konya 2022.

sonrasında Türkmen olarak anılmaya başlandılar.³ 1040 yılında Dandanakan Zaferi ile devletlerini kurmadan evvel Karahanlılar ve Gaznelilerin baskısıyla yurt arayışı içerisindeki Selçuklular, 1018 yılında Çağrı Bey başlarında olmak üzere 3.000 süvari ile Van Gölü bölgesine akın gerçekleştirerek Anadolu ile ilk teması sağladılar.⁴ Selçuklu Türkleri, Sultan Tuğrul zamanında kardeşi Çağrı Bey önderliğinde, Anadolu içlerine ganimet elde etme odaklı ve kısa süreli akınlar düzenlemeye başlamıştı. En nihayet Sultan Alparslan komutasında 26 Ağustos 1071 Cuma günü, Malazgirt Ovası'nda karşılaştıkları İmparator Romenos Diogen'in Bizans ordusunu mağlup etmiş⁵ ve Anadolu'nun kapılarını Türk boylarına ardına kadar açmıştır. Bu savaşta Bizans tarihinin en büyük ordusunu bir araya toplayan Romenos Diogen'in kuvvetleri Ermeni, Slav (Rus), Alman, Frank, Gürcü, Hazar, Peçenek, Uz ve Kıpçak kökenli askerlerden oluşuyordu.⁶ Bizans İmparatorluğu'nun dönemin şartlarında ciddi kaynak ayırarak oluşturduğu askeri gücünün Malazgirt'te yok edilmesi sonrasında Türk akıncıları kayda değer bir direniş ile karşılaşmadan Adalar Denizi ve Marmara sahillerine kadar ulaştılar.⁷ Dönemin yazarları Malazgirt Zaferi'ni, İslam âleminin büyük zaferleri olan Yermuk⁸ ve Kadisiye⁹ Zaferleri ile eş değer tutmuştur. Malazgirt Zaferi yersiz yurtsuz Türkmen topluluklarına, üzerinde daimi kalacakları bir vatan sunmuştur.¹⁰ Bu büyük zafer neticesinde tarihte ilk defa bir Bizans İmparatoru Müslümanlar tarafından esir ediliyordu.¹¹

Sultan Alparslan'ın Bizans İmparatorluğu'nu yıkmak ya da Anadolu'daki topraklarını fethetmek gibi bir hedefi yoktu. Bu nedenle esir imparatoru az bir fidye, bir takım sınır düzenlemeleri ve müttefik olması kaydıyla serbest bıraktı.¹² Ancak Romenos Diogen'in yerine tahta geçen ve Selçuklu Türkleri ile selefinin yaptığı antlaşmayı kabul etmeyen VII. Mikhael Dukas'ın 1071-1078 yılları arasındaki saltanatı, Süleyman Şah'ın desteklediği Nikephoros Botaniates tarafından sona erdirildiğinde Selçuklu Türkleri Kocaeli yarımadasına yerleşmiş ve Üsküdar ile Kadıköy'e kadar ilerlemiş bulunuyordu. Aslında Süleyman Şah bu taht kavgasında önce VII. Mikhael Dukas'ın teklifini kabul

³ Claude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, (Çev. Erol Üyepazarcı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, s. 1.

⁴ Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1971, s. XXIII.

⁵ Savaş hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mikhael Attaleiates, **Tarih**, (Çev. Bilge Umar), İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008, s. 148 vd.

⁶ Turan, **a.g.e.**, s. 23.

⁷ Ali Sevim, **Anadolu'nun Fethi: Selçuklular Dönemi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2020, s. 84.

⁸ Halid bin Velid komutasındaki İslam ordusuyla, Herakleios komutasındaki Bizans İmparatorluğu ordusu arasında 20 Ağustos 636 tarihinde, Suriye'de bulunan Yermuk Nehri yakınlarında gerçekleşmiştir. Savaş, İslam ordusu tarafından kazanılmış ve Suriye'deki Bizans hâkimiyeti sona ermiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Fayda, "Yermuk Savaşı", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt 43, İstanbul 2013, s. 485-486.

⁹ Sa'd bin Ebi komutasındaki İslam ordusu ile Sasaniler arasında 20 Kasım 636 tarihinde, Sasanilerin önemli bir sınır şehri olan Kasidiye yakınlarında gerçekleşmiş ve bu zafer ile İran kapıları İslam ordusuna açılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Hayrettin Yücesoy, "Kadisiye Savaşı", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt 24, İstanbul 2001, s. 136-137.

¹⁰ Turan, **a.g.e.**, s. 33.

¹¹ Cahen, **a.g.e.**, s. 4.

¹² Cahen, **a.g.e.**, s. 7.

ederek “*Asi*” olarak tanımlanan Nikephoros Botaniates’in peşine düşmüştü. Ancak İznik yakınlarında iki ordu temas sağladığında Sultan Alparslan zamanından beri Bizanslılar ile birlikte olan Emir Erbasan’ın bizzat gelerek kendisini ikna etmesi neticesinde gücünü Nikephoros Botaniates’ten yana kullanmıştır.¹³

Anadolu’ya Türklerin yerleşmeye başlaması aşamasında yaşanan olayların kaleme alındığı önemli destanlardan olan Danişmendname’de Türk fetih hareketlerine dair bilgiler verilirken Çavurdur (Çavurdur)¹⁴ Çaka’dan bahsedilmektedir.¹⁵ Eserde, Malazgirt Meydan Savaşı’na ordusu ile katıldığı anlatılan Danişmend Ahmet Gazi’nin zafer sonrasında Anadolu’nun kuzey ve orta kısımlarında fetih hareketlerine giriştiğinden bahsedilirken, adı geçen Çaka’nın Kayseri’den İstanbul’a uzanan hat üzerinde görevlendirilen askeri birimlerin komutanlarından biri olduğu bilgisi bulunmaktadır.¹⁶ Çaka, tarih sahnesinde karşımıza uçlarda fetihle görevlendirilmiş olarak bir Selçuklu ordu komutanı sıfatıyla çıkmaktadır.

Çaka Bey, Anadolu’da Bizans topraklarına düzenlediği bu akınlardan birinde Aleksandros Kabalikos tarafından yakalanarak esir edilmiş ve İmparator Nikephoros Botaniates’in huzuruna getirilmişti.¹⁷ 1078-1081 yılları arasında Bizans başkentinde esir olarak tutulan Çaka’ya askeri birimlere komuta etmesinden ya da sahip olduğu yetenekleri ile dikkat çekmesinden dolayı en soyluların birincisi anlamına gelen “*Protonobilissimos*” unvanı verilmiş ve saraydaki diğer asiller ile birlikte eğitim alması sağlanmıştı. Çaka’nın burada aldığı eğitim sayesinde Homeros’u okuyup anlayacak seviyede Grekçe öğrendiği anlaşıyor.¹⁸

Yaşı ilerlemiş olan İmparator Nikephoros Botaniates ülkenin yönetimi ile pek ilgili değildi. Kamu yönetimini tahta geçtiğinden beri yanında bulunan Side Metropolit’ine bırakmıştı.¹⁹ Gelirleri yetersiz olan imparatorlukta kısa saltanatı boyunca dağıttığı unvanlar için ödenen meblağların hazineyi tüketmesi, Türkler tarafından Asya topraklarının işgal edilmesi gibi nedenlerle 1081 yılında taht bir kez daha el değiştirdi. Anadolu’nun zengin ve soylu ailelerinden birine mensup, VII. Mikhael Dukas

¹³ Ioannes Zonaras, **Tarihlerin Özeti: Kitap XVII-XVIII**, (Çev. Bilge Umar), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008, s. 151.

¹⁴ Çavurdur; Oğuzların Gök kolunun dört alt kolundan biridir. Diğerleri; Bayındır, Beçene ve Çepni’dir. Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Altay Köymen, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2019, s. 15.

¹⁵ **Danişmend-nâme**, Haz: Necati Demir, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s. 64; Mustafa Daş, “Türklerin Bizans ve Venedik ile Denizlerdeki Mücadele ve İlişkileri”, **Türk Denizcilik Tarihi**, (Ed. İdris Bostan, vd.), Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul 2009, s. 51.

¹⁶ **Danişmend-nâme**, s. 224; Şükrü Akkaya, “Kitab-ı Melik Danişmend Gazi-Danişmendname”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Yıl: 1950, C 8, S 1-2, s. 131-144.

¹⁷ Daş, **a.g.e.**, s. 50.

¹⁸ Akdes Nimet Kurat, **Peçenek Tarihi**, Devlet Basımevi, İstanbul 1937, s. 198; Osman Turan ise eserinde Çaka Bey’in bu özelliğinin kaynağını “*Çaka’nın Homeros’tan parçalar okuduğunu gösteren kayıtlar da onun Botaniates’e takdim edildiği 1078 yılına kadar Bizans sarayında uzun müddet kaldığı ve Yunan kültürünü de bu sayede aldığı ortaya koyar.*” şeklinde izah etmektedir (Turan, **a.g.e.**, s. 89.). Oysa Çaka Bey üzerine yazılmış temel kaynak Alexiad’da kendisinin ağzından verilen anlatıma göre sarayda geçen hayatı yaklaşık üç yıl ile sınırlıdır. Anna Komnena, **Alexiad: Malazgirt’in Sonrası**, (Çev. Bilge Umar), İnkılap Kitabevi, İstanbul 2021, s. 220.

¹⁹ Ioannes Zonaras, **a.g.e.**, s. 156.

zamanından beri üst düzey bir komutan (Strategos Autokrator) olan Alexios Komnenos ordunun desteğini alarak yeni imparator oldu ve 4 Nisan 1081 günü Ayasofya'da taç giydi.²⁰

Alexios Komnenos başa geçtiğinde devlet ekonomik, siyasi ve askeri yönden zor bir dönemden geçiyordu. Tuna Nehri'ni aşmış bulunan Peçeneklerin Bizans topraklarına peşi sıra dalgalar halinde saldırımları, Adriyatik yönünden artan Norman tehdidi, vergilerden doğan iç huzursuzluklar ve Anadolu'nun neredeyse dörtte üçünü ele geçiren Türk tehlikesi, uğraşması gereken başlıca sorunlarıydı.²¹ İmparator, Türklere karşı harekâta girişmeden evvel topraklarının batı tarafı için Alman İmparatoru'ndan gerektiğinde yardım edeceği vaadini aldıktan sonra kısa sürede uyguladığı vur-kaç taktiği ile Türkleri bezdirerek kıyı şeridinden içerilere doğru çekilmek zorunda bıraktı.²² Ancak Normanların artan tehditleri nedeniyle vergi ödemeyi kabul ederek Anadolu Selçuklu Devleti ile 1081 yılı içerisinde Drakon Çayı Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı.²³ Bizans İmparatorluğu, 1049/50'deki elçi değişimi vasıtasıyla Büyük Selçuklu Devleti ile ilk diplomatik teması sağlamıştı.²⁴ Bu antlaşma, Selçukluların bir diğer kolu ile Bizans ilişkilerine resmiyet kazandırmış yani günümüz terimi ile Anadolu Selçuklu Devleti'ni resmen tanımıştı. Böylece Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucusu Süleyman Şah, 1078 yılının destek sağlayan unsuru olmaktan çıkmış ve İznik'in merkez olduğu, İzmit Körfezi etrafını da kapsayan bir alanın siyasi otorite sahibi sultanı olarak adından söz ettirmeye başlamış oldu.²⁵

Çaka, Bizans İmparatorluğu'nun yaşamsal problemler ile mücadele ettiği bu dönemde Alexios Komnenos'un selefinin dağıttığı unvan ve ödülleri kaldırmasıyla sahip olduğu ayrıcalıklarını kaybetmiş ve İstanbul'dan ayrılarak İzmir'e gelmiştir. Sarayı terk etmesine Nikephoros Botoniates'in gözdelelerinden olmasından dolayı istenmeyen kişi olarak da kabul edilmesi sebep olmuş olabilir. Zira tahta geçene kadar üst düzey komutan olarak saraya gelişlerinde Alexios Komnenos'un Çaka ile karşılaşmış olması muhtemeldir. Protonobilissimos unvanı bulunan bu Türk'ün, Alexios Komnenos tarafından eğer istenseydi sarayda yanında kalması sağlanabilirdi.

İzmir, XI. yüzyılın sonlarında Adalar Denizi'nde bulunan diğer liman şehirlerine göre belli başlı avantajlara sahip bir ticaret merkeziydi. Bir kere şehre deniz yolu ile ulaşmak isteyen düşman, Karaburun-Foça hattından başlayarak yaklaşık otuz deniz mili mesafeyi bulan dar bir su hattını geçmek zorunda kalacaktı. Bu İzmir için deniz tarafından doğal bir savunma engeli görevi görmekteydi. İklim şartları ve verimli

²⁰ Adak, **a.g.e.**, s. 27-31.

²¹ Kurat, **a.g.e.**, s. 163.

²² Anna Komnena, **a.g.e.**, s. 113-118.

²³ Mükrimin Halil Yımanç, **Türkiye Tarihi: Selçuklular Devri**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1944, s. 114. Mustafa Daş eserinde bahse konu antlaşma için "*Haziran 1081'den önce yapılmış olması gerekiyor. Zira 17 Haziran 1081 tarihli bir belgede, Bizans İmparatorunun Selçuklu Sultanından, Normanlara karşı yardım istediği belirtilmektedir.*" notunu düşmüştür. (Daş, **a.g.e.**, s. 49.)

²⁴ Alexander Daniel Beihammer, **Bizans ve Müslüman Türk Anadolu'nun Doğuşu (1040-1130)**, (Çev. Tarık Özbek), Koyu Siyah Yayıncılık, Ankara 2022, s. 97.

²⁵ Beihammer, **a.g.e.**, s. 237.

toprakları da hesaba katıldığında şehrin önemi bir kat daha artmaktadır. Her şeyden önemlisi Çaka'nın İzmir'i tercih etmesi, bölgede yerleşik Türk nüfusun olmasına ve hatta bunların arasında aile bireylerinin bulunmasına delildir.²⁶ Öte yandan Orta ve Doğu Anadolu'nun önemli noktalarının diğer Türk Beyleri tarafından işgal edilmesi ve Bizans'a ulaşacak yolun donanma ile bulunabileceği düşüncesi ile gemi inşa ustaları ve kızakları yönünden uygun olan İzmir'i seçtiğini belirten kaynaklar da mevcuttur.²⁷

Alexios Komnenos'un tahta çıkış tarihi esas alındığında İzmir'in fethinin 1081 sonları ile 1082 başlarında olma ihtimali yüksektir.²⁸ Çaka Bey, İmparator Komnenos'un Normanlar ile devam eden mücadelesi ve sürekli Peçenek baskısı altında olmasından faydalanarak İzmir'de süratle beyliğini kurdu ve güçlendirdi.²⁹ Öncelikle Batı Anadolu'dan topladığı Türk kuvvetleri ile İzmir'i ele geçirmiş ve ardından Adalar Denizi'nde çift ya da üç kürekli dromon (çektiri) sınıfı 40 gemiden oluşan ilk Türk donanmasını oluşturmuştur.³⁰ İzmir o dönemde Bizans donanması için gemiler üretilen, tecrübeli gemi inşa ustalarının bulunduğu ve gemi yapımı için ihtiyaç duyulan temel malzemelere erişimin kolay olduğu bir merkezdi.³¹ Çaka Bey'in ilk donanmasının bel kemiğini oluşturan dromon; eski Yunanca'da hızlı giden anlamına gelen "dromou" kökünden gelen, 100-300 kişilik kapasitesi olmasına karşın lojistik ihtiyaçların depolanması için yeterli alanın bulunmadığı ve bu nedenle kısa mesafelerde uzun sürmeyen çatışmalarda kullanılan gemi türleriydi.³² Türkler ana yurtları itibari ile denizlerden uzak olmalarına rağmen deniz ve denizcilik alanlarına her daim ilgi duymuş, nehirleri deniz anlamına gelen "tengiz" diye isimlendirmişlerdir.³³ Bu bakımdan Çaka Bey'in denizlerle temas eder etmez güçlü bir donanma kurması Türklerin yer ve zamana kolaylıkla uyabilen bir karaktere sahip olduklarının göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Çaka Bey donanmasında, yetişmiş denizci personelini yerli Bizanslılardan, savaşçıları ise Türklerden temin ederek çevre kıyılara ve adalara akınlar yapmaya başladı. İlk fethettiği yer Urla (Klozemenai) oldu.³⁴ Ardından önemli bir liman kenti

²⁶ Turan, a.g.e., s. 88.

²⁷ Kurat, **Çaka Bey: İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi**, s. 27.

²⁸ Adak, a.g.e., s. 46.

²⁹ Işın Demirkent, **Türkiye Selçuklu Hükümdarı: Sultan I. Kılıç Arslan**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2020, s. 7.

³⁰ Mehmet Korkmaz, **Çaka Bey'den Cumhuriyet'e Türk Denizcilik Tarihi**, MSÜ Merkez Basımevi ve Yayınevi, İstanbul 2022, s. 28. Yazar burada gemi tipinden bahsederken "üstü kapalı" tabirini kullanmıştır. Korkmaz'ın kaynak olarak gösterdiği Mücteba İlgürel'in çalışması incelendiğinde (Mücteba İlgürel, "Çaka Bey", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C 8, İstanbul 1993, s. 187.), onun da kaynak olarak Akdes Nimet Kurat'ı kullandığı görülecektir (Akdes Nimet Kurat, **Çaka Bey: İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1966). Ancak konu ile ilgili en önemli ve güvenilir kaynak olan "Alexiad" kabul edildiğinden bahse konu kaynakta gemilerin bu denli detaylı tarifine yer verilmediği görülecektir (Anna Komnena, **Alexiad: Malazgirt'in Sonrası**, (Çev. Bilge Umar), İnkılap Kitabevi, İstanbul 2021). Biz de bu nedenle çalışmamızda "üstü kapalı" tabirini dayandıracığımız bir temel olmaması nedeniyle alıntılanmadık.

³¹ Adak, a.g.e., s. 54.

³² Adak, a.g.e., s. 36-37.

³³ İdris Bostan, **Türk Denizcilik Tarihi**, C 1, İstanbul, 2009, s. 11.

³⁴ Daş, a.g.e., s. 51.

olan ve körfezin girişini kontrol edebileceği Foça'yı (Phokai) ele geçirdi. Devamında Doğu Akdeniz'in en güvenli iki körfezine (Kalonya ve Yera Körfezleri) sahip olan, ekilebilir arazisinin yarısına yakını önemli bir ticaret metası olan zeytin ağaçları ile kaplı Midilli Adası'nı hedef aldı.³⁵ Midilli'nin ele geçirilmesi ada yöneticisi (Kouratör) Alapos'un bir gece önceden adayı terk etmesi nedeniyle kolay oldu. İlk saldırıda Midilli (Myliene) şehrini ele geçirmesine rağmen adanın kuzeyinde bulunan ve coğrafi konumunu sağlam surları ile destekleyen Methymna şehri teslim olmadı.³⁶ Çaka Bey adada ele geçirdiği yerlerin yönetimini Göktürklerden beri süregelen uygulamaya sadık kalarak (uç beyi olarak) kardeşi Yalvaç'a bıraktı.³⁷ Çaka Bey'in ailesi hakkında, erkek kardeşinden başka evli ve bir kız çocuk sahibi olduğunu da biliyoruz.³⁸

Sakız Adası'nı yerli Rum halkın kendisine katılmasıyla savaşmadan ele geçiren Çaka Bey'in³⁹ hedef olarak seçtiği yerler incelendiğinde bir stratejiye bağlı kaldığı görülecektir. Önemli bir ticaret merkezi olan beyliğinin denizden güvenliğini sağlamak için Urla ve Foça'yı ele geçirmiş, bununla da yetinmeyip körfez yaklaşma sularında bulunan Midilli ve Sakız Adalarını fethederek güvenlik stratejisini sağlam temellere oturtmuştur. Kısıtlı kaynaklardan hayatını takip edebildiğimiz Çaka Bey'in en önemli hedefinin İstanbul'un fethi olduğu, bu nedenle karacı bir komutan olmasına rağmen emellerini gerçekleştirebilmek için deniz gücüne yöneldiğini görmekteyiz. Sahip olduğu azim, cesaret ve teşkilatçı yapısı onun deniz tarihimizin önemli karakterlerinin ilki olmasını sağlamıştır.

İzmir ve çevresinde hızla yayılarak Bizans İmparatorluğu'nun denizaşırı ticaret merkezlerini teker teker ele geçirmesi ve darboğazda olan hazineye girdileri azaltması nedeniyle İmparator Aleksios Komnenos, Çaka Bey'in üzerine Niketas Kastamonniates kumandasında bir donanma göndermişse de Çaka Bey bu donanmayı ağır bir yenilgiye uğratarak⁴⁰ 19 Mayıs 1090 tarihinde⁴¹ ilk büyük Türk Deniz Zaferi'ni elde etmiştir. Savaş, Çeşme ile Sakız Adası arasında bulunan Koyun Adaları mevkiinde meydana gelmesi hasebiyle "*Koyun Adaları Savaşı*" olarak bilinmekte ve halen Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı tarafından üç büyük deniz zaferinden⁴² biri olarak kabul edilmektedir.

İmparator Aleksios Komnenos, denizde aldığı bu yenilgiyi düşmanını hafife almaya bağlamış olacak ki ilkinden daha kuvvetli bir donanma hazırlatarak komutasına Konstantinos Dalessanos'u getirdi. Bu ikinci donanmanın ilk hedefi Sakız Adası oldu. Dalessanos, kaleyi ele geçirmekte tereddüt gösterirken denizden Çaka Bey'in adaya yardıma geldiğini öğrendi ve elindeki donanmayı kumandan Opus komutasına vererek düşman donanmasını arayıp bularak imha savaşı yapmasını emretti. Bizans donanması

³⁵ Adak, **a.g.e.**, s. 59-61.

³⁶ Kurat, **Çaka Bey: İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi**, s. 28.

³⁷ Adak, **a.g.e.**, s. 59-61.

³⁸ Kurat, **a.g.e.**, s. 27.

³⁹ Ioannes Zonaras, **a.g.e.**, s.165.

⁴⁰ Sevim, **a.g.e.**, s. 180.

⁴¹ Adak, **a.g.e.**, s. 80.

⁴² Diğer ikisi; Preveze Deniz Zaferi ve Cerbe Deniz Zaferi'dir.

İzmir ile Sakız Adası arasında gece vakti Çaka Bey ile karşılaşmasına rağmen savaşmayı göze alamayarak Sakız Limanı'na geri çekildi. Kumandan Opus savaşmama mazereti olarak, Çaka Bey'in bugüne kadar denizlerde görülmemiş bir taktikle gemilerini zincir ile birbirlerine bağlamış olmasını öne sürecekti.⁴³ Çaka Bey mevcut donanmasıyla adaya sekiz bin asker destek getirdi. Liman girişinde karada yapılan ilk mücadelede Rum askerleri çözüldü. Konstantinos Dalessanos askerlerine ve donanmaya adanın batı tarafında yer alan Balissonas'a çekilmek için hazırlık yapmaları emrini verirken Çaka Bey'e de elçi göndererek görüşme teklif etti.⁴⁴ Burada sekiz bin askerin bölgeye sevk edilmesi konumuz açısından önemlidir. Yukarıda belirttiğimiz gibi Çaka Bey beyliğini kurarken bölgedeki Türk varlığından faydalanmış olmalıdır. Kısa sürede sekiz bin tecrübeli kara askerini toplamak kolay değildir. Muhtemelen bunlar yetmiş Türk savaşçıları olmalıdır ve bölgedeki Türk varlığının mevcudunu tahmin etmemiz için bir göstergedir.⁴⁵

Biraz önce ifade ettiğimiz görüşme teklifi üzerine Bizans komutanı Dalassenos ile Çaka Bey arasında yüz yüze bir görüşme yapılmıştır. Aralarında geçen konuşma şu şekilde rivayet edilir;

“Bilesin ki ben, bir zamanlar Asya'da hep yiğitçe dövüşerek, akınlar yapan ama deneyimsizliğinin kurbanı olup şu ünlü Alexandros Kabalikos'ça tutsak edilmiş olan o genç adamım. Sonra, onun tarafından, hizmetinde bulunmam için, İmparator Nikephoros Botaniates'e armağan edilir edilmez bana Protonobilissimos sanının verilmesiyle onurlandırıldım, değerli armağanlara boğuldum ve ona bağlılık sözü verdim. Ne var ki, Alexios Komnenosu'un devlet dizginlerini ele geçirmesinden bu yana her işim bozuldu. İşte şimdi benim giriştiğim düşmanca tutumun nedenini sana açıklamaya geldim. Bunu İmparator da öğrensün ve eğer ortaya çıkan düşmanlığa bir son vermek istiyorsa, benim hak kazanmış olup da sonra yoksun bırakıldıklarımın tümünü bana geri versin. Sana gelince; eğer sen kendi gönül rızanla, çocuklarımız arasında bir evlilik yapılmasını düşünürsen, hem siz Rumlarda hem de biz Barbarlarda adet olduğu üzere ikimizin anlaşmasıyla, evlilik mukavelenamesi yazılıp hazır edilsin. O zaman, eğer benim belirtmiş bulunduğum koşulların tümü yerine getirilirse, İmparatora, senin aracılığınla, Rum devletinden almış bulunduğum ve istila ettiğim adaların her birini geri vereceğim ve seninle yaptığım antlaşmanın hükümlerini yerine getirmiş olarak, yurduma döneceğim.”⁴⁶

Burada dikkatimizi çeken husus Çaka Bey'in Dalessanos'a “*Çocukları arasında evlilik yoluyla kan bağına dayalı bir ittifak*” teklif etmesidir. Akdes Nimet Kurat tarafından eserinde bu konuşmaya yer verilmiştir. Ancak Çaka Bey'in teklifinin

⁴³ Kurat, **Çaka Bey: İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi**, s. 30-31.

⁴⁴ Anna Komnena, **a.g.e.**, s. 219-220.

⁴⁵ Adak, **a.g.e.**, s. 70.

⁴⁶ Anna Komnena, **a.g.e.**, s. 220.

Konstantinos Dalessanos'a değil, bizzat imparatora iletilmek üzere yapıldığı şeklinde nakledilmiştir.⁴⁷ Oysa Alexiad'da açıkça görüleceği üzere teklif Konstantinos Dalessanos'a yapılmıştır. Zira cevaben Konstantinos Dalessanos tarafından "...ondan ve benden istediklerin hakkında hiçbir şey yapamam..." denmesi bunu teyit etmektedir. Kurat yine aynı eserinde bu konuşmaya dayanarak Çaka Bey'in bir kızının Anadolu Selçuklu Devleti Sultanı I. Kılıç Arslan ile evli olduğunu belirterek birden fazla kızı olması gerektiğini ileri sürmüştür.⁴⁸ Biz, Çaka Bey'in kızının I. Kılıç Arslan ile tahta geçişinden sonra 1093⁴⁹ yılında evlenmiş olduğuna dayanarak bu çıkarıma katılmadığımızı belirtmek isteriz. Çaka Bey bu görüşmeden sonra yeniden asker temin etmek üzere adayı terk etmiştir.

Bizans İmparatorluğu'nun 1090 yılı sonbaharı geldiğinde en çetin ve öncelikli düşmanı Peçenekler idi.⁵⁰ Çaka Bey görünüşe göre denizin yanı sıra Bizans'ı karadan da zorlamayı tasarlıyordu. Bu nedenle 1088 yılından beri neredeyse kesintisiz şekilde Bizans İmparatorluğu ile savaş halinde olan bir başka Türk kavmi olan Peçenekler ile temasa geçti ve onları Gelibolu'yu işgale teşvik ederek bir ittifak kurdu.⁵¹ Ancak iki müttefik ortak harekete geçme fırsatı bulamadan 29 Nisan 1091 tarihinde Meriç Nehri'nin bugünkü Enez'e yakın bir noktasında gerçekleşen Lebunion Savaşı'nda Bizans ve Kuman Türklerinden oluşan birleşik ordunun Peçenekler'i ağır bir yenilgiye uğratması hedefine giden süreçte beklenmedik, olumsuz bir gelişme olmuştur.⁵²

Peçenek tehdidini bertaraf eden Alexios Komnenos, Joennes Doukas komutasında bir orduyu Çaka Bey'in üzerine gönderdi. Bizans donanması ikinci harekâta olduğu gibi yine Konstantin Dalessanos komutasında bulunuyordu.⁵³ Harekâtın ilk hedefi Midilli Adası oldu. Ada, Çaka Bey'in kardeşi Yalvaç'ın yönetimindeydi. Kardeşinin üstün düşman kuvvetleri karşısında olması nedeniyle Çaka Bey adaya gelmiş ve savaşa katılmıştır. Ancak Joennes Doukas'ın sabırla yürüttüğü kuşatma ve saldırılara daha fazla dayanamayacağını anlayarak İzmir'e çekilmesine müsaade edilmesi şartı ile adayı Bizans güçlerine teslim etti. Ancak Joennes Doukas tarafından verilen söz Konstantin Dalessanos tarafından bağlayıcı kabul edilmemiş ve İzmir'e çekilen Çaka Bey'in donanmasına saldırılmıştır. Bu saldırıda donanmasının büyük bölümünü kaybettiği anlaşılan Çaka Bey, İzmir ve Efes tersanelerinde yeni gemilerin yapımını başlatmıştır.⁵⁴

⁴⁷ Kurat, **Çaka Bey: İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi**, s. 35.

⁴⁸ Kurat, **a.g.e.**, s. 36.

⁴⁹ Demirkent, **a.g.e.**, s. 71.

⁵⁰ Kurat, **Peçenek Tarihi**, s. 201.

⁵¹ Kurat, **a.g.e.**, s. 211.

⁵² Adak, **a.g.e.**, s. 86.

⁵³ Kurat, **Çaka Bey: İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi**, s. 44.

⁵⁴ Daş, **a.g.e.**, s. 53; Osman Turan ise eserinde bu olayı "*İzmir'i geri almak isteyen imparator, Dukas ve Dalessanos'u denizden harekete geçirdi. Dalessanos 1092 yılında Midilli adasına bir çıkarma yapınca Çaka kardeşi Yalvaç'a yardıma gitti. Savaş esnasında çıkan bir fırtına, Çaka'nın mütareke yaparak İzmir'e çekilmesine neden oldu.*" şeklinde nakletmiştir (Turan, **a.g.e.**, s. 93.). Yazar tarafından, fırtınanın kuşatmaya ne şekilde tesir ettiğine ve muhaberenin gidişatını nasıl etkilediğine dair detay verilmemiştir. Kuşatılan birliklere destek olarak gemilerle deniz yolundan Çaka ve kuvvetlerinin fırtınalı havada, ağır deniz şartlarında geri çekilmesinin de zor olacağı aşikâr olduğundan bahse konu bilginin sorguya muhtaç

Bizans donanmasının Girit ve Kıbrıs adalarında çıkan isyanlar nedeniyle buralara sevk edilmek zorunda kalınması Adalar Denizi'nde Çaka Bey'e karşı mücadelenin neticeye ulaştırılmasına engel olmuştur.⁵⁵

Bizans ile olan mücadelesinden vazgeçmeyen Çaka Bey, 1093 yılı başlarında Anadolu Selçukluları tahtına oturan I. Kılıç Arslan ile kızını evlendirmek suretiyle kan bağına dayalı bir ittifak meydana getirmiştir.⁵⁶ Midilli kuşatması sonrasında İzmir'e çekilirken uğradığı saldırıda gemilerinin birçoğunu kaybetmesi onu yeni bir donanma inşa edene kadar karadan ilerlemeye teşvik etmişti. Bu ilerleyiş neticesinde ilk önce yolu üzerinde bulunan Edremit'i (Adramyttium) zapt etti.⁵⁷ Devamında Nara Burnu mevkiinde bulunan Abydos Kalesi'ni kuşattı. Buna mukabil Bizans İmparatoru, Abydos'u desteklemek için denizden güçlü bir donanma gönderdi ve I. Kılıç Arslan'a mektup yazarak onu kayınpederi Çaka Bey'e karşı kışkırttı.⁵⁸ İmparator, I. Kılıç Arslan'a mektubunda şu şekilde seslenmiştir;

“Şanlı büyük Sultan Kılıç Arslan! Biliyorsun ki sultanlık sana baba mirası olarak geçmiştir. Oysa senin kayınpaban Çaka görünüşte Rum devletine karşı silahlıyor ve kendisine Basileus dedirtiyor, ama besbelli bu bir aldatmacadır. Aslında, öylesine büyük bir deneyim sahibi bulunan ve son derece bilgili bir kişi olan o, kendisinin Rumlar üzerinde Basileus'luğa hiçbir hakkının bulunmadığını ve bu kadar büyük bir devletin başına geçmesinin olanaksız olduğunu biliyor. Kurduğu bütün tezgâh sana doğru yönelmiştir. Bu durumda sen ne onu başıboş bırakmalısın, ne de cesaretini yitirmemelisin; yapman gereken, erkenden yoksun bırakılmamak için uyanık durmaktır. Bana gelince, ben, Tanrının yardımıyla onu Rum ülkesinin sınırlarından kovarım; seni de kendi çıkarın için, ülkelerini ve egemenliğini uyanıklıkla korumaya ve olabilirse barışçı yollardan, o bunu istemezse silahla, onu yeniden kendi buyruğuna almaya davet ederim.”⁵⁹

Dönemin şartları göz önüne alındığında ittifakların pamuk ipliğine bağlı olduğu görülmektedir. Nitekim Çaka Bey'in Abydos'u kuşatması bu alanları kendi genişleme

---

olduğu değerlendirilmiştir. Kaldı ki Turan, bu çekiliş esnasında Çaka'nın uğradığı saldırı neticesinde deniz gücünün aldığı hasardan da hiç bahsetmemiştir.

⁵⁵ Demirkent, **a.g.e.**, s. 8.

⁵⁶ Demirkent, **a.g.e.**, s. 17. Claude Cahen ise eserinde “Kılıç Arslan kaçtı ve eskiden babasının komutasında olan bütün Türkleri etrafında topladı... ..komutanları Beylerbeyi İlhan ve az çok başına buyruk olan yerli denizcilerin yardımıyla Çaka...” ibaresi yer almaktadır (Cahen, **a.g.e.**, s. 12.) Çaka eğer yazarın iddia ettiği gibi Süleyman Şah'ın bir komutanı olsa idi, İstanbul'dan ayrıldığında geldiği yer İzmir değil İznik olması gerekmez miydi? Ayrıca Süleyman Şah tahta çıkışına destek verdiği Nikephoros Botoniates'in kendi komutanlarından birini sarayında esir etmesine müsaade eder miydi? Bu çelişkili duruma dikkat çekmek isteriz. Ayrıca Cahen, eserinde aynı yerde Çaka Bey'den iki defa “Buldacı” diyerek bahsetmiştir. Oysa o dönemde Buldacı diye bilinen şahıs 1086-1097 yılları arasında Maraş'ta bulunan sonradan sünnet olarak Müslüman olan Phileretos'tu. (Ayrıntılı bilgi için bk. İlyas Gökhan, “Türkiye Selçukluları Zamanında Maraş Uç Beyliği (1071-1258), **Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 2016, Sayı: 1, s. 115-173.)

⁵⁷ Kurat, **a.g.e.**, s. 49.

⁵⁸ Adak, **a.g.e.**, s. 89.

⁵⁹ Anna Komnena, **a.g.e.**, s. 258.

bölgesi içerisinde gören I. Kılıç Arslan'ı rahatsız etti. Abydos'u kuşattığı esnada, Anadolu Selçuklu ordusunun üzerine hareket ettiğini öğrenen, denizden Bizans donanması ile karadan Anadolu Selçuklu ordusu arasında sıkışan ve dönemin en güçlü ordularından olan Selçuklu ordusu ile çatışmanın çıkarlarına uygun olmadığını çok iyi bilen Çaka Bey, damadı I. Kılıç Arslan ile anlaşma yollarını aramıştır.⁶⁰ Dönemin kaynakları ilk büyük Türk denizcisinin hayatının, anlaşmak için huzuruna gittiği damadı I. Kılıç Arslan tarafından şerefine verilen yemekte göğsünden aldığı kılıç darbesiyle sona erdiğini belirtmektedir.⁶¹ Bu olay ve ardından gerçekleşen Haçlı Seferi olmasaydı, Türkler XIV. yüzyılda ulaştıkları denizci beyliklerin topraklarına o dönemde yerleşmiş olacaktı.⁶² Müttefikini kendi elleriyle ortadan kaldıran I. Kılıç Arslan kısa süre sonra, 1096 yılında Kudüs'e yürüyen I. Haçlı Ordusu tarafından önce devletinin başkentinden (İznik) çıkarılmış, ardından Eskişehir'de ağır bir yenilgi daha alarak Anadolu'nun içlerine çekilmek zorunda bırakılmıştır.⁶³

Bizans İmparatoru Alexios Komnenos, Haçlı seferinin yarattığı kaos ortamından faydalanmış ve gönderdiği donanma ile Batı Anadolu kıyı bölgelerini, Midilli, Sakız, ve Sisam Adaları ile İzmir'i geri almıştır. Bizans ordusu bu seferinde yanında İznik'te esir ettiği I. Kılıç Arslan'ın eşini de bulundurmuş ve İzmir'in geri alınmasıyla yetinmeyerek Efes'te bulunan Tanrıvermiş'in beyliğine de son vermiştir. Çaka Bey'in kurucusu olduğu beyliğin ömrü 15-16 yıl kadar olmuş ve 1097 yılında son bulmuştur.⁶⁴ Batı Anadolu başta olmak üzere Türklerin hâkimiyetindeki topraklar için Çaka Bey'in ve kurduğu donanmanın önemi ölümünden sonra daha iyi anlaşılmıştır. Zira I. Haçlı Seferi esnasında binlerce Haçlı askeri Çanakkale Boğazı ve Marmara sahillerine kolayca ulaşmış oradan Anadolu içlerine akarken hiçbir engel ile karşılaşmamıştır.⁶⁵

SONUÇ

Çaka Bey'in on yıl içerisinde yaptığı İzmir, Urla, Foça, Midilli ve Sakız fetihlerinde izlemiş olduğu strateji bölgeyi iyi tanıdığını göstermektedir. Ayrıca fetihler esnasında yanında kardeşi Yalvaç'ın bulunması ailesinin bu bölgedeki Türklerin arasında olabileceğini göstermektedir. Sultan I. Kılıç Arslan ile evlendirdiği kızının varlığı ve Bizans ordusunun İzmir'i geri almakla yetinmeyip Efes'te bulunan Tanrıvermiş'in üzerine yürümesi de bu çıkarımı desteklemektedir.

⁶⁰ Adak, **a.g.e.**, s. 91.

⁶¹ Daş, **a.g.e.**, s. s.53.

⁶² Cahen, **a.g.e.**, s.12.

⁶³ Adak, **a.g.e.**, s. 93.

⁶⁴ Adak, **a.g.e.**, s. 94. Osman Turan eserinde İzmir'in geri alınışı esnasında Çaka Bey'in hayatta olduğundan bahsetmektedir. (Turan, **a.g.e.**, s. 95.) Oysa kabul edilen gerçek, Çaka'nın Abydos'u kuşattığı esnada damadı I. Kılıç Arslan tarafından öldürüldüğü yönündedir. Diyelim ki yazar bizim ulaşamadığımız bir kaynaktan bu fikre varmış olsun. O zaman da aklımıza şu iki soru geliyor. 1081 yılından itibaren kesintisiz Bizans toprakları üzerine saldıran Çaka'nın, damadı ile arasında geçtiği iddia edilen olaydan sonra bu tarihe kadar yaklaşık dört yıl hareketsiz kalması nasıl açıklanabilir? İlk büyük Türk denizcisi geçen bu süre zarfında yeni bir donanma neden vücuda getirmemiştir?

⁶⁵ Mücteba İlgürel, "Osmanlı Denizciliğinin İlk Devirleri", **Belleten Dergisi**, C. 65, S. 243, s. 638

Çaka Bey, İstanbul'da bulunduğu sırada denizciliğin önemini kavramış olmalıdır. Doğu ve batı istikametlerinde Türkler tarafından sürekli baskı altında bulunmasına rağmen Bizans İmparatorluğu'nun deniz yolu ile elde ettiği aynı ve nakdi gelirler ile ayakta kaldığını fark eden Çaka Bey, güçlü bir beylik için donanmanın şart olduğunu görmüş, kurduğu donanma ile de Bizans'a ölümcül darbeyi indirmeyi planlamış olması muhtemeldir. Bu nedenle; beyliğini kurduktan, Adalar Denizi'nde önemli liman ve ticaret noktalarını ele geçirdikten sonra elindeki ile yetinmeyip İstanbul'u kendisine hedef belirlemiştir. Ayrıca Malazgirt Savaşı'nda aldığı yenilgiden sonra hem doğu hem batı her iki yönde sürekli toprak kaybeden ve zayıflayan, bir taht varisliğinin bir kurala bağlı olmadığı ve genelde askeri güce sahip olanın imparator olduğu Bizans tahtına göz koyduğu da düşünülebilir. Anna Komnena babasının ağzından yazılan mektupta, Çaka Bey'in kendisini imparator olarak gördüğünü dile getirdiğine dikkat edilirse Bizans tahtını siyasi bir hırsla düşlemiş olması da olasıdır.

Öte yandan Bizans İmparatorluğu'nun denizlerdeki gelişmelere yaklaşımı üzerinde düşünmeyi gerektirir. Avrupa ve Anadolu'daki toprak kayıplarını bir noktaya kadar kabullense de düşmanlarının denizlerde güçlenmesine asla müsamaha göstermemiştir. Örneğin, Ebul Kasım zamanında Anadolu Selçuklu Devleti gemilerinin üzerine donanma göndermiş ve gemileri daha kızakta inşa halinde iken yakarak imha ettirmiştir. Benzer hassasiyeti Adalar Denizi'nde imparatorluk için yaşamsal değeri olan limanları ele geçiren Çaka Bey ve donanmasına karşı da göstermiştir. 1090 yılındaki ilk denemesinde başarısız olmuş fakat devamında üçüncü harekâta Türk donanmasına ağır bir darbe vurmaya başarmıştır. Bizans İmparatorluğu çevre denizlerinde başka bir donanmanın varlığını kabul etmemiştir. Çaka Bey'den yaklaşık dört asır sonra İstanbul'u fetheden Fatih Sultan Mehmet de Bizans için denizin önemini doğru tespit etmiş, kuşatmadan evvel 1452 yılında Anadolu Hisarı karşısına Rumeli Hisarı'nı inşa ettirerek şehrin denizden ulaşımını kontrol altına almıştır.

Çaka Bey'in donanması dönemin gemicilik kültüründe ön saflarda yer alan Dromon'lardan oluşmuştur. Bu tekneler yapıları nedeniyle uzak mesafeler ve uzun süreli deniz savaşlarına uygun vasıtalar değildi. Bu yüzden Çaka Bey tarafından donanma, Koyun Adaları Savaşı'nı saymazsak ağırlıklı olarak güç intikal vasıtası olarak kullanılmıştır. Ordu kültürü ile yetişmiş bir komutanın çok kısa sürede denizcilik gibi tecrübe ve birikim gerektiren bir alana uyum sağlaması, Koyun Adaları Savaşı'nda etkin bir deniz gücüne karşı elde ettiği zafer ile günümüzde "*İlk Büyük Türk Denizcisi*" olarak anılmaya hak kazanmıştır.

Anadolu tarihi açısından konu bir bütün olarak değerlendirildiğinde I. Kılıç Arslan eğer *Bizans Oyunu'na* gelmeyerek kayınbabası Çaka Bey ile güçlü ve güvene dayalı bir ittifak kurabilseydi, I. Haçlı Ordusu Avrupa'dan Asya'ya kolayca geçemeyebilir ve belki de Anadolu Selçuklularını İznik'ten atamayabilirdi. Çünkü Çaka Bey, yaklaşık 10 bin kişilik kara ordusu, 80 parçaya ulaşan donanması ile Haçlı birliklerinin Anadolu'ya geçişini engelleyerek büyük kayıplar verdirebilecek güçte ve

tecrübede bir komutandı. Onun erken vefatı ile Türk denizciliği iki asırlık bir sessizliğin içerisine atılmış oldu.

KAYNAKÇA

ADAK, Mutlu, **Çaka Bey ve Emirliği: Coğrafi İmkânlar ve Siyasi Hayatın Dinamik Unsurları**, Çizgi Kitabevi, Konya 2022.

AKKAYA, Şükrü, “Kitab-ı Melik Danişmend Gazi-Danişmendname”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 8(1-2), s. 131-144.

ANNA KOMNENA, **Alexiad: Malazgirt’in Sonrası**, (Çev. Bilge Umar), İnkılap Kitabevi, İstanbul 2021.

BEİHAMMER, Alexander Daniel, **Bizans ve Müslüman Türk Anadolu’nun Doğuşu (1040-1130)**, (Çev. Tark Özbek), Koyu Siyah Yayıncılık, Ankara 2022.

BOSTAN, İdris, **Türk Denizcilik Tarihi**, C. 1, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul 2009.

CAHEN, Claude, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, (Çev. Erol Üyepazarcı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012.

DANIŞMEND-NÂME, Haz: Necati Demir, Ankara: Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

DAŞ, Mustafa, “Türklerin Bizans ve Venedik ile Denizlerdeki Mücadele ve İlişkileri”, **Türk Denizcilik Tarihi**, (Ed. İdris Bostan, vd.), C. 1, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul 2009.

DEMİRKENT, Işın, **Türkiye Selçuklu Hükümdarı: Sultan I. Kılıç Arslan**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2020.

FAYDA, Mustafa, “Yermuk Savaşı”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 43, İstanbul 2013, s. 485-486.

GÖKHAN, İlyas, “Türkiye Selçukluları Zamanında Maraş Uç Beyliği (1071-1258), **Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi**, 1, s. 115-173.

IOANNES ZONARAS, **Tarihlerin Özeti: Kitap XVII-XVIII**, (Çev. Bilge Umar), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.

İLGÜREL, Mücteba, “Osmanlı Denizciliğinin İlk Devirleri”, **Belleken Dergisi**, 65(243), s. 637-654.

KORKMAZ, Mehmet, **Çaka Bey’den Cumhuriyet’e Türk Denizcilik Tarihi**, MSÜ Basımevi ve Yayınevi, İstanbul 2022.

KÖYMEN, Mehmet Altay, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2019.

KURAT, Akdes Nimet, **Peçenek Tarihi**, Devlet Basımevi, İstanbul 1937.

KURAT, Akdes Nimet, **Çaka Bey: İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1966.

MİKHAEL ATTALEİATES, **Tarih**, (Çev. Bilge Umar), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.

SEVİM, Ali, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2020.

TURAN, Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1971.

YINANÇ, Mükremin Halil, **Türkiye Tarihi: Selçuklular Devri**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1944.

YÜCESOY, Hayrettin, "Kadisiye Savaşı", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 24, İstanbul 2001, s. 136-137.

**ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ**

(ETA JOURNAL)

**INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND
HISTORY RESEARCH**

Yıl: 5, Cilt: 5, Sayı: 9, Temmuz 2023, s. 31-46.

Kibar TAŞ*

**OSMANLININ SON ASRINDAN BUGÜNE ALEVİLİK-BEKTAŞİLİK
ÇALIŞMALARI ÜZERİNE KISA BİR İNCELEME**

ÖZET

Anadolu'da Alevilik-Bektaşilik çalışmaları, 19. asrın ortalarından itibaren, ilk olarak yabancılar tarafından yapılmıştır. Bunun sebebi, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş sürecinde mücadele içinde olduğu Batılı güçlerin, devletin sınırları içindeki farklı unsurlara yönelik politikaları idi. Bu amaçla yabancı güçler, imparatorluk sınırları içinde yaşayan Alevi ve Bektaşilerle ilgili Rumeli'de ve Anadolu'da alan araştırmaları yaptılar ve kendi çıkarları doğrultusunda tezler öne sürdüler. Bunlara karşı, özellikle "İttihat ve Terakki" zamanında devlet de kendi çalışmalarını başlatmıştır. Bu doğrultuda, Anadolu'daki Alevi aşiretleri ve bu aşiretlerin ırkı ve inancı hakkında çok sayıda araştırmalar yaptırılmış ve raporlar hazırlanmıştır. Bu tür araştırma ve raporlar Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Hatta 1970'lerde dahi bu raporlara rastlanır. 1980'lerden itibaren ise Alevilik-Bektaşilik hakkındaki araştırmalar oldukça artmıştır. Bu çalışmaların çoğunluğu ise Alevilerin kendileri tarafından yapılmaya başlanmıştır. Böylece, Alevilerin kendi inançlarını, kendi yaptıkları alan araştırmaları ile anlatmaları, daha gerçekçi verileri ortaya çıkarmıştır. Çünkü yapılan alan araştırmalarının kayıt altına alınması ve bu kayıtların basında yayınlanması, Alevilerin ve inanç ritüellerinin daha yakından tanınmasını sağlamıştır. Sonuçta bu inanca yönelik asırlarca devam eden önyargıları da azaltmıştır.

Bu çalışmada, Osmanlının son zamanlarından günümüze kadar, Alevilik ve Bektaşilik hakkında yapılan çalışmalar üzerinde durulmuştur. Ancak hepsini ele alma olanağı olmadığı için, konuyla ilgili belli başlı araştırmalara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, Bektaşilik, Araştırmalar, Osmanlı, Cumhuriyet.

* Dr. Öğr. Üyesi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı; kibartas012@gmail.com ; ORCID: 0000-0001-7868-6450; Ankara-Türkiye.

*Bu makale Turnitin programı ile taranmıştır.

*Derleme makale.

*Makale geliş: 13.06.2023- Makale kabul: 17.07.2023.

A BRIEF ANALYSIS OF ALEVISM-BEKTASHISM STUDIES FROM THE LAST CENTURY OF THE OTTOMAN EMPIRE TO THE PRESENT

Alevism-Bektashism studies in Anatolia were first carried out by foreigners in the middle of the 19th century. The reason for this was the policies of the Western powers, with which the Ottoman Empire was struggling during the collapse, towards different elements within the borders of the state. For this purpose, foreign powers conducted field studies in Rumeli and Anatolia about Alevi and Bektashi living within the borders of the empire and put forward theses in line with their interests. Against these, especially during the "İttihat ve Terakki" period, the state also started its activities. In this direction, many researches and reports have been prepared about the tribes in Anatolia and the race and beliefs of these tribes. Such research and reports continued during the Republican period. Even in the 1970s, these reports are encountered. Since the 1980s, research on Alevism-Bektashism has increased considerably. The majority of these works were carried out by the Alevi themselves. Thus, the fact that Alevi expressed their beliefs through their field research revealed more realistic data. Because the recording of the field research and the publication of these records in the press have led to a closer recognition of Alevi and their belief rituals. As a result, it has also reduced centuries-old prejudices against this belief.

In this study, from the last time of the Ottoman Empire to the present day, the studies on Alevism and Bektashism are emphasized. However, since it is not possible to address all of them, certain research on the subject has been included.

Keywords: Alevism, Bektashism, Research, The Ottoman Empire, The Republic.

Giriş

Alevilik-Bektaşilik alanındaki araştırmalar geçmişe göre bugün oldukça artmıştır. 19. asrın ortalarından itibaren yabancılar tarafından başlatılana kadar, devlet özel olarak bu alanla ilgilenme gereği duymamıştı. Ne zamanki Batılılar Anadolu ve Rumeli’de gezip, kendi çıkarları doğrultusunda tezler öne sürmeye başlayınca, yönetim de harekete geçmiştir. Özellikle İttihat ve Terakki zamanında devlet kendi çalışmalarını başlatmıştır. İmparatorluğu çöküşten kurtarmak için Türk milliyetçiliğinin öne çıkarıldığı İttihat ve Terakki Cemiyeti idaresinde, Anadolu’daki aşiretler ve onların ırkı ve inancı hakkında çok sayıda araştırmalar yaptırılmış, raporlar hazırlanmıştır. Bu tür araştırmalar sonraki yıllarda Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Hatta 1970’lerde dahi bu konularda raporlar yazdırılmıştır.¹

Sonraki yıllarda artarak devam eden Alevilik ve Bektaşilik araştırmaları neticesinde bugün oldukça büyük bir literatür ortaya çıkmıştır.

Bu makalede Alevilik ve Bektaşilik hakkında Osmanlı’nın son zamanlarından bugüne kadar yapılan çeşitli çalışmalar üzerinde durulsa da, ilk araştırmalara daha fazla yer verilmiştir. Takdir edileceği üzere, bugünkü araştırma sayısı oldukça fazla ve bütün araştırmaları da ele alma olanağı olmadığı için, yakın zamandan ziyade geçmiş araştırmalar hakkında ayrıntılı bilgiler verilmeye ve kimi analizler yapılmaya çalışılmıştır.

---

¹ **Aşiretler Raporu**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2014.

OSMANLININ SON ASRINDAN BUGÜNE ALEVİLİK-BEKTAŞİLİK ALANINDA YAPILAN ARAŞTIRMALAR

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş sürecinin hızlanması ile birlikte ülkeye gelen yabancı araştırmacılar, Osmanlı çatisı altında uzun yıllardır birlikte yaşayan farklı ırklar, inançlar ve mezhepler hakkında çalışmalar yaparak, çeşitli iddialar ortaya atmaya başlamışlardı.

Haklarında araştırma yapılanların başında Aleviler geliyordu. Yabancılar, özellikle Alman ve İngiliz araştırmacılar, çoğunlukla kırsal bölgelerde yaşayan ve asırlar içinde çeşitli sebeplerle devletten uzaklaşan Alevilerin, sürdürdükleri inanca ve geleneklerine bakarak, onların Türk olmadıklarını, hatta Hıristiyan olduklarını öne sürmeye başlamışlardı.² Fakat 19. asrın ortalarından itibaren Anadolu'da araştırma yapan yabancıların Alevilerin Türk olmadıkları ile ilgili iddialarının, Alevilerin kültürleri incelendiğinde boşa çıktığı da aşikârdır.

Alevilerin devletten uzaklaşmaları hakkında şunları söyleyebiliriz. Moğolların Harzemşahları yıkması ile Türkistan'dan, Horasan'dan Anadolu'ya göç eden oldukça kalabalık Türkmen Aleviler, Anadolu topraklarında zamanla çok sayıda beyliğin kuruluşuna da katkıda bulundular. Bunlardan en önemlisi de sonradan tüm Anadolu'ya hükmedecek olan Osmanlı beyliği idi. Başlangıçta Osmanlı beyliğinin kuruluşunda (nitekim Velayetnâme'de³ Hacı Bektaş Veli'nin hem Ertuğrul Gazi ile hem de Osman Gazi ile yüz yüze görüşmüş olduğu yazmaktadır) ve gelişiminde rol alan Türkmen Aleviler, sonraki asırlarda kimi siyasi kimi de iktisadi sebeplerle çıkan ayaklanmalara da katılmışlardı.⁴ Ancak bu Türkmen Aleviler, 16. asırdan itibaren Osmanlı'nın Safevilere karşı Sünni mezhebinin koruyucusu olması ile Safevi yanlısı oldukları ileri sürülerek sürekli kovuşturmalara uğramışlar, katledilmişler.⁵ Bu sebeplerle de giderek devletten ve diğer Sünni halktan uzaklaşmış ve çoğunlukla dağlık bölgelere çekilerek, inanç ve kültürlerini de koruyarak yaşamışlardır.

Eski Türk geleneklerini de yaşatan bu inanç mensupları üzerinden Osmanlının son zamanlarından başlanarak devleti zayıflatmak için harekete geçenlere karşı hem İttihat ve Terakki yöneticileri hem de daha sonra Cumhuriyet kurucuları kendi önlemlerini alma yoluna gitmişlerdir. Bu amaçla asırlar içinde devletten uzaklaşmış bu halkı önce

² Ahmet Beşe ve Selahattin Tozlu, "İngiliz Kayıtlarında Aleviler ve Bektaşiler", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S. 59, 2011, s.195-220; Georg Jakob, F. V. Luschan vd., **19. Yüzyılda Alman Şarkiyatçıların Bektaşilik Serüveni Bektaşiler Tahtacılar Kızılbaşlar**, (Çev. ve Yayına Haz. İlhami Yazgan). Ankara, La Kitap Yayınları, 2013; Antranik, **Dersim Seyahatname**, İstanbul, Aras Yayınları, 2012.

³ **Velâyetnâme** (yazma nüsha), müstensih: Mehmed bin Derviş Mustafa, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Yer No: Y.I/0017, Halep, Şevval 1225.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Akdağ, **Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2010; Mustafa Akdağ, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2019.

⁵ Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Saim Savaş, **XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013; Kibar Taş, "Tunceli/Dersim'in Osmanlı Hâkimiyetine Girişi ve Osmanlı'nın XVI. Asırdan İtibaren Sınırları İçindeki Kızılbaşlara Karşı Tutumu ve Bunun Dersim'e Etkisi", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S. 76, 2015, s.79-107.

tanyıp sonra da tekrar devletle barıştırmak için çeşitli adımlar atılmıştır. İlk adım da Anadolu'daki Alevi-Bektaşiler ile ilgili ayrıntılı araştırmalar yaptırılmasıdır.⁶

Osmanlı'nın çöküşünü engellemeye çalışan ve bunun Türkçülük esasıyla mümkün olacağına inanan İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları, yabancıların yukarıda bahsettiğimiz tezlerine karşı harekete geçmiş ve özellikle Anadolu'nun etnik ve dini yapısını ortaya çıkarmak istemişlerdir. Bu dönemde Tahtacı Aleviler⁷ ve Türkmen aşiretleri ile ilgili, görev verilen kişilerce raporlar hazırlanmaya başlanmıştır.

1918'de basılan *Türkmen Aşiretleri* adlı eser de bu raporlardan biridir. Bu eserde, Varsaklar, Afşarlar, Yörükler, Kaçarlar ve Sarılar Türkmenleri gibi Türkmen aşiretlerinin o dönemde yayıldıkları sahalara, inançları ve kültürleri hakkında çeşitli bilgiler verilmiş olup, aşiretlerde mevcut olan geleneklerden, Sünni ve Kızılbaşlar arasındaki benzerliklerden de bahsedilmiştir.⁸

İttihat ve Terakki Hükümeti tarafından görevlendirilen bir diğer kişi de Baha Said Beydi. Kendisi bu amaçla Anadolu'yu karış karış dolaşmış, Türk boylarının, özellikle Doğu illerindeki dağlık bölgelerde yaşayan aşiretlerin soy, dil, mezhep ve geleneklerini incelemiştir. Baha Said, yabancı misyonerlerin Anadolu'daki Alevi Bektaşi zümrelere karşı ileri sürdükleri, onların eski Hristiyanlar oldukları tezlerine karşı, 1915 yılından itibaren, daha önceden sahadan elde ettiği bilgileri yazmaya başlamışsa da Kızılbaşlık propagandası yaptığı gerekçesiyle bir süre sonra makalelerinin yayınına izin verilmemiştir. Ancak 1919'dan itibaren yazılarını tekrar yayınlama imkânı bulmuş ve Cumhuriyet döneminde de araştırmalar yapmaya devam etmiştir. Ona göre, Anadolu'daki Türk Alevi ve Bektaşilerin ayin ve erkânı, Oğuz töresinin ve Şaman Türk çadırının aynısıdır. Baha Said Bey'in Anadolu'daki Alevi ve Bektaşiler hakkındaki bazı çalışmaları şöyledir:

Ehl-i Hakk ve 'Atam Gök Anam Yer' (1915); *Anadolu'daki İçtimai Zümreler ve Anadolu İçtimaiyatı* (1918 konferans metni); *Memleketin İçyüzü: Anadolu'da Gizli Mabetler* (10 Şubat – 15 Ağustos 1919 arası 6 seri makale Memleket gazetesinde yayınlanmıştır); *Türkiye'de Alevi Zümreleri/ Tekke Aleviliği – İçtimai Alevilik* (1926); *Sufiyan Süreği/ Kızılbaş Meydanı* (1926); *Anadolu'da Alevi Zümreleri/ Tahtacı, Çepni, Hardal Türkmenleri Yahut Yan Yatır Süreği* (1926).⁹

⁶ Serdar Sarısır, "Alevi Bektaşi Zümreler Hakkında Yapılan İlk Araştırmalar", **IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu (18-20 Ekim Ankara) Bildiriler Kitabı**, 2018, s.419-132.

⁷ Raporlar hakkında geniş bilgi için bkz. Gıyasettin Aytas, "İttihat ve Terakki Döneminde Adana Valiliği Tarafından Tahtacı Yörükler Hakkında Hazırlanan Bir Rapor", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S. 63, 2012, s.59-76; Erdal Çiftçi, "Ulus-Devlet İnşasının Tahtacılara Yansımaları: İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Tahtacı Alevileri Raporu", **Şarkiyat**, S. 12/3, 2020, s.465-489; Eray Yılmaz, "Olmak Ya Da Olmamak: II. Meşrutiyet Yıllarında İttihatçılar ve Bektaşiler (1908-1918)", **Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi**, S. 20, 2019, s.153-172.

⁸ Bkz. Hâbil Âdem (Pelister), **Türkmen Aşiretleri**, (Haz. H. Babacan ve S. Avşar), Ankara, Vadi Yayınları, 2008.

⁹ Baha Said Bey, **Türkiye'de Alevî-Bektaşî, Ahi ve Nusayrî Zümreleri**, (Giriş'i yazan ve Yayına Haz. İ. Görkem), Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.

Osmanlı'nın son zamanlarında başladıkları çalışmalarına Cumhuriyet döneminde de devam eden araştırmacılar arasında Fuat Köprülü (1890-1966) ve Yusuf Ziya Yörükân (1887-1954) önde gelmektedir.

Yusuf Ziya Yörükân 1920'lerin başında bu konularda çalışmaya başlamış, Tahtacı Aleviler hakkında kapsamlı bir saha araştırması yapmıştır. 1927-1932 yılları arasında yayınladığı yazıları sonradan *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar* adıyla basılmıştır. Yörükân 1950'ye kadar Alevi köylerini gezmeye devam etmiştir. Yusuf Ziya Yörükân'ın, "Müslümanlıktan Sonra Türk Mezhepleri (1932)" adlı eserindeki *...eski Türk âdet ve ananelerini daha saf bir surette muhafaza etmiş olan Anadolu Türkmenleri ve Alevileri hakkında ayrıntılı bilgilere sahip değiliz*,¹⁰ sözlerinden, amacının, asırlar içinde toplumun diğer yarısına uzak kalmış ve onlar tarafından kültürleri yanlış algılanan Alevileri toplumun geri kalanına tanıtmak olduğu anlaşılmaktadır. Yine Yörükân aynı eserinde, son zamanlara kadar yazılmış eserlerin Alevi ve Sünni Anadolu Türkünü ikiye bölmekten başka bir işe yaramadığını belirtmiştir.

Fuat Köprülü ise daha 1908'den itibaren tasavvuf konularına ilgi duymuş ve çeşitli yazılar kaleme almaya başlamıştır. 1918 senesi sonlarında *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* adlı eserini yayınlamış ve daha sonra da Alevilik ve Bektaşilik konularında eserler vermeye devam etmiştir. *İlk Mutasavvıflar*'da Ahmed Yesevi ve Yunus Emre'nin hayatının yanında, Hacı Bektaş Veli'den ve Anadolu'daki tasavvufi hareketlerden de bahsetmiştir. Elbette Köprülü'nün daha genç iken Alevilik-Bektaşilik hakkında yazdıklarında kimi yanlışlıklar da vardı. Nitekim kendisi de daha sonra yazdığı eserinde bu yanlışları şöyle düzeltmiştir:

Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar'ı yazarken gerek Ahmed Yesevi'nin sūfîyâne şahsiyetini gerek Yesevi tarikatının hüviyetini tamamiyle Nakşibendi kaynaklarının gösterdiği şekilde tasvir etmiştim; halbuki, Babai, Hayderi ve Bektaşî an'anelerinin Ahmed Yesevi hakkındaki rivayetleri şüphesiz, tarihi hakikate daha yakındır. İlk Mutasavvıflar'ın neşrinden sonra Bektaşiliğin menşeleri hakkında yaptığım araştırmalar ve elde ettiğim yeni vesikalar, onun tasavvufi şahsiyeti ve Yeseviye tarikatının ilk asırlardaki hususi karakteri hakkında yeni fikirler verdi ki Türkler arasında bunlar, İlk Mutasavvıflar'dakinden tamamiyle farklıdır.¹¹

Nakşibendilerin Ahmed Yesevi'yi kendi pirleri olarak kabul etmeleri, herhalde Horasan'da yaşayan ve Ahmed Yesevi'ye bağlı olan grupları kendi taraflarına çekmek için yaptıkları bir hareketti. Çünkü Nakşibendilerin, Ahmed Yesevi'yi kendi pirleri olarak kabul etseler de onun yolundan gitmedikleri aşikârdır. Gerçekte Ahmed Yesevi'nin yolundan gidenler; Anadolu ve Balkanlar'da çeşitli tarikatlar kuran ve Hacı Bektaş-ı Veli etrafında toplanan Alevi-Bektaşiler olmuştur. Nitekim yukarıda da aktardığımız üzere, Köprülü de; *... Babai, Hayderi ve Bektaşî an'anelerinin Ahmed*

¹⁰ Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2015, s.29.

¹¹ Fuat Köprülü, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2004, s.188.

Yesevi hakkındaki rivayetleri şüphesiz, tarihi hakikate daha yakındır, diyerek bunu kabul etmiştir.

Yesevi tarikatının uzantısı olan Bektaşiliğin, Anadolu ve Balkanlar dışında fazla yayılmamasının sebebinin ise bu tarikatın doğrudan doğruya bir Türk tarikatı olduğunu, Irak'ta ve Mısır'da ancak Türkler arasında taraftarlar bulabildiğini ifade eder.¹² Köprülü, Yesevi tarikatı ile ilgili şunları yazmıştır:

Bir Türk sūfisi tarafından halis bir Türk çevresinde kurulan bu ilk büyük Türk tarikatı, başlangıçta Seyhun havalisinde, Taşkent civarında ve Şarkî Türkistan'da kuvvetle yerleşmiş, sonra Türk dil ve kültürünün Maverünnehr ve Harez m sahalarında kuvvetlenmesi ile müterafik olarak oralarda da ehemmiyet kazanmıştır. Seyhun vadisinden ve Harez m'den bozkırlara ve Bulgar sahasına yayılan Yesevilik, galiba Moğol istilası neticesinde Horasan, İran, Azerbaycan mntıklarındaki Türkler arasında varlığını gösterdikten sonra, XIII. asırda Anadolu'ya da girmiştir. Yesevi şeyhlerinin, bazen dervişleri ile beraber küçük zümreler halinde bu muhaceretleri yavaş yavaş azalmakla beraber XIV. asırda da devam etti: Hacı Bektaş ve Sarı Saltuk gibi en tanınmış Anadolu sūfilerinden başka, Azerbaycan ve Anadolu an'aneleri XVII. asırda hâlâ yaşıyordu. Dersim'deki Kızılbaş Kürt aşiretlerinden mühim bir kısmının bugün bile Ahmed Yesevi'ye mensup olduklarını iddia etmeleri, Yesevi propagandasının vaktiyle Anadolu'da ne kadar mühim bir rol oynadığını izaha kâfidir.¹³

Köprülü'nün satırlarında da geçtiği üzere, Tunceli/Dersim'deki Alevi aşiret ve ocakların hepsine geçmişten bugüne "Kürt" demek, maalesef tarihi bilgi ve yöre halkının gelenek ve göreneklerini bilmemekten kaynaklanmaktadır. Nitekim yabancı araştırmacılar dahi bir taraftan burada yaşayanlara Kürt derken, bir taraftan da aşiret isimlerinin çoğunluğunun neden Türkçe olduğunu (Bal Uşağı, Arslan Uşağı, Topuzlu, Arelli gibi) açıklamanın zor olduğunu belirtmişlerdir.¹⁴

1924 tarihinde kurulan Türkiyat Enstitüsü, ki kurucusu ve ilk müdürü Fuat Köprülü'dür, Türk inanç tarihi sahasında da çeşitli yayınlar çıkarmıştır. Bunlardan biri de İngiliz Hasluck'un makalelerinin olduğu ve 1928 yılında yayınlanan *Bektaşilik İncelemeleri* adlı eserdir. Eserin önsözünü Fuat Köprülü yazmıştır. Bu makalelerde Bektaşilerin coğrafi dağılımları verilmiştir. Anadolu, Irak, Mısır, Rumeli, Bulgaristan, Romanya, Sırbistan, Yunanistan, Arnavutluk ve Avusturya-Macaristan gibi ülkelerdeki Bektaşî tekkeleri ve bunların tarihlerinden bahsedilmiştir.¹⁵

¹² Fuat Köprülü, **Tarih Araştırmaları-I**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2006, s.377.

¹³ Fuat Köprülü, **İslâm Medeniyeti Tarihi...**, 2004, s.189.

¹⁴ Suat Akgül, **Amerikan ve İngiliz Raporları Işığında Dersim**, İstanbul, Yaba Yayınları, 2009, s.116.

¹⁵ Geniş bilgi için bkz. F. W. Hasluck, **Bektaşilik İncelemeleri**, (Çev. R. Hulusi (Özden); Yayına Haz. M. Kanar), İstanbul, Say Yayınları, 2012.

Cumhuriyet döneminde Doğu Anadolu'da, özellikle Tunceli yöresindeki Alevi aşiretler ve ocaklar hakkında da pek çok araştırma yapılmış, rapor olarak sunulmuştur. Araştırmalarda yörenin tarihi ve coğrafyasının yanında, halkın inancı, gelenek ve görenekleri ile ilgili ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Bu çalışmalarda yörede yaşayan halkın eski Türk gelenek ve göreneklerini koruyan Türkmen aşiretler olduğu üzerinde özellikle durulmuştur. Ancak yöredeki insanların yaşayışları ve inançları hakkında, yapılan gözlemlerin sonucunda varılan kimi sonuçlar yanlış ve taraflı olmuştur.¹⁶

1930'ların başında Tunceli/Dersim'deki Aleviler hakkında ayrıntılı bilgi verenlerin başında, o dönemde Erzincan'da Vali olan Ali Kemali gelmektedir. Kendisi her ne kadar Erzincan'ın tarihini yazsa da kitabında Erzincan ve Dersim'de yaşayan aşiretlerin ve ocakların inancı, gelenek ve görenekleri hakkında, kimileri hatalı olsa da, çeşitli bilgiler aktarmıştır.¹⁷ Ali Kemali'nin hatası, Dersim'deki herkesi tamamen Kürt olarak kabul etmesidir. Hatta daha da ileri giderek Türkiye Cumhuriyeti içinde yaşayan halkın tamamını sadece Türk ve Kürt olarak ayırmıştır. Yine Dersim'deki Alevi inancı ve manevi önderleri hakkında bilgi verirken de tarafsız olamamıştır. Bazı yerlerde ise kendiyle dahi çelişmiş ve şöyle yazmıştır:

Garip hatta dikkate şayandır ki, bu gülbanklar (dua) arasında okunan şeyler hep Türkçedir... Kızılbaşların Kürtçe gülbank okuyanı işitilmemiştir. Hatta erkek ve kadın Kürtçe bir isim bile yoktur, bilakis Pembe, Durmuş, Güllü, Gülçubuk, Sümbül gibi isimlere çok tesadüf olunur.¹⁸

Yine 1930'lardan başlayarak eser veren bir başka araştırmacı da Abdülbaki Gölpınarlıdır (1900-1982). Kendisi; *Fuzulî* (1932), *Yunus Emre: Hayatı* (1936), *Pir Sultan Abdal* (1943), *Kaygusuz Abdal, Hatayî, Kul Himmet* (1953), *Nesimi, Usuli, Ruhi* (1953), *Alevî-Bektâşî Nefesleri* (1963) ve tasavvuf ile ilgili pek çok eser kaleme almıştır.¹⁹

1940'lardan itibaren Alevilik-Bektaşilik alanında araştırmalar daha da artmıştır. 1 Ağustos 1949'da yayımlanan *Türk Folklor Araştırmaları Dergisinin* bu artışta önemli payı vardır. İlk sayısında, Vahit Lütfi Salcı'nın "Kaygusuz Abdal Hakkında Etüdümler" ve Celaleddin Kişmir'in "Yunus Emre ve Mezarı" adlı makaleler mevcuttur. Salcı'nın aynı konudaki devam makaleleri sonraki Eylül, Kasım, Aralık, Şubat sayılarında da yayımlanmıştır.

Aynı derginin ikinci sayısında Mehmed Halit Bayrı'nın Bektaşî Şairleri ile ilgili bir makalesi vardır. Kendisi, daha önce bu konuda yazan Sadettin Nüzhet Ergun'un eserinde Bektaşî şairlerinin eksik olduğunu ve amacının buradaki eksiklikleri

¹⁶ Ayrıntılı bilgi için şu eserlere bakılabilir. **Dersim Jandarma Umum Kumandanlığı Raporu (1932)**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2012; **Dersim Raporu**, (Yayına Haz.; İzzeddin Çalışlar), İstanbul, İletişim Yayınları, 2010; Naşit Hakkı Uluğ, **Tunceli Medeniyete Açılıyor**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2007; Naşit Hakkı Uluğ, **Derebeyi ve Dersim**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2011.

¹⁷ Ali Kemali, **Erzincan**, Resimli Ay Matbaası, 1932.

¹⁸ Ali Kemali, **Erzincan**, s.183-184.

¹⁹ Ömer Faruk Akün, "Abdülbaki Gölpınarlı", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Cilt-14, İstanbul, 1996, s.146-149.

tamamlamak olduğunu söylemiş ve seri makaleler yayınlamıştır. Eylül sayısında *Vehbî*, Ekim sayısında *Pir Gaip Abdal*, Kasım sayısında *Sururî* ve *Neslî*, Ocak (1950) sayısında da *Rahmî* isimli Bektaşî şairlerini tanıtmıştır.

Aynı derginin 1949 Aralık ve 1950 Ocak, Mart, Mayıs ve Haziran sayılarında Naci Kum'un "Türkmen, Yürük ve Tahtacılar Arasında Tetkikler, Görüşler" adlı beş makalesi yayınlanırken; Rıza Yetişen'in de 1950'nin Aralık ve 1951'in Ocak, Nisan, Haziran ve Ağustos sayılarında "Naldöken Tahtacıları" adlı beş makalesi çıkmıştır. Bu makalelerde Tahtacıların gelenek ve görenekleri, inançları ayrıntılı bir şekilde aktarılmıştır.

Naci Kum'un ayrıca 1940 tarihinde Bursa Müzesi müdürü iken *Türk Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*'nde Antalya Tahtacıları ile ilgili bir araştırma yazısı yayınlanmıştır. Bu araştırmasında Antalya'da on üç Tahtacı oymağını tesbit ettiğini belirttikten sonra, bu oymakların nerelerde yaşadıkları ve geçimlerini nasıl sağladıkları ve gelenekleri hakkında bilgiler vermiştir.

Tahtacılar, Yörük ve Türkmenler gibi dirlik sürerler... Muharrem'in 12'sinde mutlaka Aşure pişirirler ve hali, vakti uygun olanlar kurban keserler... Tahtacılar, malum olduğu üzere, (Sürek, Soğuyan, Kızılbaş)'tır. Bunların hakkında tetkiklerde bulunanlar, Tahtacıların mistik hayatlarına iyice nüfuz edememişler, bunları Anadolu'nun diğer Sürek : Sofuyan : Kızılbaşlarından bambaşka çerçeveler içerisinde mütalaa etmişlerdir. Halbuki Tahtacıların töreleri, dilleri, duyguları Anadolu Kızılbaşlarından hiç de ayrı değildir.²⁰

Naci Kum, bu satırlardan da anlaşılacağı üzere, Tahtacıların, Anadolu'daki Kızılbaş Aleviler gibi eski Türk geleneklerini devam ettirdiklerini, aynı inancı ve "yol"u takip ettiklerini açıkça belirtmiştir.

Alevi ve Bektaşilerden başka Tahtacı Aleviler hakkında da günümüze kadar çok sayıda araştırma yapılmış ve yayınlanmıştır.

Cumhuriyet döneminin ilk çeyreğine doğru Doğu illerindeki Türkmen Aleviler hakkında kitap yazan ve kitabın basılmasından hemen sonra da savunduğu tezlerinden ötürü öldürülen M. Şerif Fırat'ın eserinden de bahsetmek gerek.

Kendisi 15 Şubat 1945 tarihinde eserine yazdığı önsözünde, amacının, Doğu illerinin çeşitli bölgelerinde oturan Alevi Bektaşî aşiretlerin tarihi soylarını ve bu Alevi Türklerin yakın çağda nerelerden buraya geldikleri ve neden Türkçe dillerini bıraktıklarını, Alevilik, Bektaşilik ve Kızılbaşlığın ne anlama geldiğini, Osmanlı'nın Alevilik ve Bektaşiliğe karşı güttüğü siyaseti ve Bektaşiliğin Türk kültüründeki misyonunu anlatmak olduğunu belirtmiştir.²¹

²⁰ Naci Kum, "Antalya Tahtacılarına Dair Notlar", *Türk Tarih, Arkeolojya ve Etnografya Dergisi*, S. 4, 1940, s.203-212.

²¹ Mehmet Şerif Fırat, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, İstanbul, IQ Yayınları, 2007.

Şerif Fırat, Doğu illerindeki Alevi Türklerin sonradan çeşitli zorlamalar altında kalarak Kormancı ve Zaza dillerini vücuda getirdiklerini ileri sürmektedir. Fakat biz saha araştırmaları sırasında, bugün Tunceli/Dersim’de konuşulan ve 13. asrın başında yöreye Kureyş aşireti ile gelen, kimilerinin Zazaca, kimilerinin de Kurmancı olarak adlandırdıkları dilin, gerçekte eski Türkçe olduğunu söyleyen Kureyşan Ocağı mensuplarına da rastladık. Kaynak kişi, eski Türkçenin yazı dili olarak kullanılmasının zor olması nedeniyle, bir Türk bilgini olan Zerdüşt tarafından bugünkü Türkçe’nin temellerinin atıldığını ve Farslıların da tarihleri boyunca Türklerle yan yana oldukları için, bu dili alıp, bugünkü dillerinin temeli yaptıklarını söylemiştir.²² Kaldı ki bugün Tunceli’de konuşulan yerel dilde pek çok eski Türkçe kelimeler de mevcuttur.²³

Alevilik hakkındaki çalışmalardan bir diğeri de Alevilerin kaynak kitaplarından sayılan ve pek çok yazması bulunan *Buyruk*’un yeni harflerle yayınlanmasıdır. *Buyruk*’un İmam Cafer-i Sadık tarafından yazıldığına inanılır. Çünkü eserin hemen başında; *Bu Buyruk, tümüyle İmam Cafer Sadık’ın sözlerinden oluşur. Onun sözleri açık ve kesindir. İnananlara Şeriat, Tarikat, Mârifet, Hakikat kapıları ile bunlara ilişkin bütün erkân anlatılmıştır.*²⁴ denilerek, kitaptaki bütün sözlerin İmam Cafer-i Sadık’a ait olduğu belirtilir. Ancak içeriğinde Şah Hatayî’den (Şah İsmail) bahsedilmesi, ona ait deyişlere yer verilmesi sebebiyle Safeviler döneminde yazıldığı da ileri sürülmektedir.

Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* adlı eserinde *Buyruk*’tan ilk bahseden kişidir. 1958’de Sefer Aytekin tarafından basılan nüshası, yeni harflerle yapılan ilk baskıdır. Bundan sonra 1982 yılında Fuat Bozkurt tarafından yeni bir baskısı daha yapılır.²⁵ Bozkurt, sonraki yıllarda yaptığı saha araştırmalarında farklı elyazması *Buyruk* nüshaları da bulur ve bu sebepten düzenlenmiş yeni bir *Buyruk* baskısını yapar. Bugün araştırmacılar en çok bu nüshayı kullanılmaktadır.

Buyruk’tan başka Alevilik-Bektaşilik hakkında önemli bilgiler ihtiva eden çeşitli Velayetnâmeler ve Menakıbnâmeler bulunmakta olup, bunlar hakkında çok sayıda inceleme eserler de çıkarılmıştır. Hacı Bektaş Veli Velâyetnâmesi²⁶, Makalat-ı Hacı

²² Kibar Taş, *Orta Asya’dan Anadolu’ya Uzanan Köklü Tarihi ile Kureyşan Ocağı*, Ankara, Berikan Yayınları, 2019, s.37.

²³ Kibar Taş, *Osmanlı Döneminde Dersim (Daresime) Aşiretleri*, İstanbul, Libra Kitap, 2014, s.152-161.

²⁴ Fuat Bozkurt, *Buyruk İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, İstanbul, Salon Yayınları, 2020, s.21.

²⁵ Fuat Bozkurt, *a.g.e.*, s.9-11.

²⁶ *Velâyetnâme* (yazma nüsha), müstensih: Mehmed bin Derviş Mustafa, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Yer No: Y.I/0017, Halep, Şevval 1225; *Hünkar Hacı Bektaş Veli Velayetnamesi*, (derleyici; Dursun Gümüšoğlu, Hamiye Duran), Ankara, G.Ü. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2010.

Bektaş veli²⁷, Seyid Ali Sultan Velâyetnâmesi²⁸, Koyun Baba Velâyetnâmesi ve Menakıbı²⁹ bunlardandır.

Alevilik-Bektaşilik ile ilgili gerek yerli gerekse yabancı araştırmacıların yaptıkları çalışmalar 1980'lerden sonra daha da artmaya başlamıştır. Alevi-Bektaşî Derneklerinin sayısının çoğalması ile bu konudaki çalışmalar bizzat Alevilerin kendileri tarafından yapıldı. Yine derneklerin çıkardıkları dergilerde çok sayıda makaleler yayınlanmaya başlandı. Ayrıca akademi dünyasında yer alan ister Alevi olsun ister olmasın pek çok akademisyen Alevilik-Bektaşilik alanında eser vermeye başladı.³⁰ Bunun neticesinde sadece Anadolu'da değil, aynı zamanda Balkanlarda da çok sayıda saha araştırması yapılmıştır.³¹ Ayrıca özel olarak Diyarbakır yöresi Türkmen Alevileri hakkında da eserler mevcuttur.³² Yine akademisyenler ve araştırmacılar içinde, Alevi inancında özel bir yeri olan çeşitli "ocaklara" mensup olanlar da son dönemlerde kendi ocaklarının tarihini yazmaya başladılar. Alan araştırmaları ile yazılan bu eserler ile literatürdeki ilk elden kaynaklar oldukça artmıştır.³³

Saha araştırmaları ile eser ortaya çıkaranlardan biri de Orhan Türkdoğan'dır. Yıllarca süren ve pek çok ili kapsayan araştırmalarının neticesinde 1995'te *Alevi Bektaşî Kimliği -Sosyo-Antropolojik Araştırma-* adlı eserini yayınlamıştır. Yazar eserinin 5. baskısı için 2004'te yazdığı önsözünde bu araştırmayı yapmasının amacını şöyle açıklamıştır: *Bu araştırma, 1500 yıllarının merkezin çevreye yönelik sert ve reddiye yüklü bakış açıları sonucu itilen-kakılan Türkmen boylarının, aradan yaklaşık 400 yıl*

²⁷ Eserin aslı Arapça olup, Velâyetnâme gibi Hacı Bektaş döneminde değil, sonraki asırlarda kaleme alınmıştır. Bu eser üzerinde çok sayıda çalışma mevcuttur.

²⁸ Rıza Yıldırım, *Seyid Ali Sultan (Kızıldeli) ve Velâyetnâmesi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007.

²⁹ Ahmet Taşğın, *Horasandan Balkanlara Ulaşan Eren Koyun Baba ve Menakıbı*, Konya, Çizgi Yayınları, 2017; Muzaffer Doğanbaş, *Koyun Baba Velâyetnâmesi*, İstanbul, Dört Kapı Yayınları, 2015.

³⁰ Ali Yaman, *Kızılbaş Alevi Ocakları*, Ankara, Elips Yayınları, 2006; Rıza Zelyut, *Türk Aleviliği*, Ankara, Kripto Yayınları, 2014; Hamza Aksüt, *Aleviler*, Ankara, Yurt Yayınları, 2012; Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013; Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler-15-17. Yüzyıllar*, Ankara, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014; Ahmet Yaşar Ocak, *Sarı Saltık*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2022; Ahmet Yaşar Ocak, *Tasavvuf, Velâyet ve Kâinatın Görünmez Yöneticileri*, Alfa Yayınları, 2021; Ahmet Yaşar Ocak, *Evliya Menâkıbnâmeleri*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2016; Fahri Maden, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020; Muhammed Ceyhan ve Murat Alandağlı, *Hacı Bektâs-ı Velî Dergâhına Yüz Sürenler*, Ankara, Pir Sultan Abdal 2 Temmuz Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları, 2019; Rıza Yıldırım, *Hacı Bektaş Veli'den Balım Sultan'a Bektaşiliğin Doğuşu*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2019; Rıza Yıldırım, *Menakıb-ı Evliya (Buyruk)*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2020; Rıza Yıldırım, *Aleviliğin Doğuşu Kızılbaş Sufiliğinin Toplumsal ve Siyasal Temelleri 1300-1501*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017; Ali Selçuk, *Anşa Bacılı Ocağı*, Konya, Çizgi Yayınları, 2017.

³¹ Ahmet Taşğın, *Romanya Müslümanları Kızılbaşlar, Babahlar, Bektaşiler İsimli Risale Üzerine*, Konya, Çizgi Yayınları, 2018, Aziz Altı, *Balkanlarda Bektaşilik XVII-XVIII. Yüzyıllar*, Ankara, La Kitap Yayınları, 2019.

³² Bülent Akın, *Kızılbaş Oğuzlar ve Şah İsmail'in Anayurdu Diyarbakır*, İstanbul, Kitabevi, 2020; Ahmet Taşğın, *Türkmen Aleviler*, Konya, Çizgi Yayınları, 2013.

³³ Kibar Taş, *Orta Asya'dan Anadolu'ya Uzanan Köklü Tarihi ile Kureyşan Ocağı*, Ankara, Berikan Yayınları, 2019; Gazi Küçük, *Dersim'de Bir Seyitler Köyü Seyidan*, İstanbul, Anadolu Ofset Yayınları, 2013; Hüseyin Dedekargınoğlu, *Aşıkların Dilinden Dede Garkın*, Ankara, Yurt Kitap Yayınları, 2016; Mehmet Yaman, *Hıdır Abdal Sultan ve Ocak Köyü*, Cevahir Yayınları, 2012.

geçtikten sonraki durum tespitini ele almaktadır.³⁴ Orhan Türkdoğan'ın eseri, Alevi toplumunun asırlarca süren dışlanma neticesindeki durumu açısından oldukça önemlidir.

Bizim de yukarıda bahsettiğimiz gibi, Anadolu Alevileri 16. asırda devlette meydana gelen mezheb değişikliği sonucu dışlanmış ve bunun sonucunda çoğunlukla dağlık kesimlere çekilerek devlete ve diğer mezheplere yabancılaşmışlardır. Burada şunu sormak gerek; Neden 16. asra kadar devlette önde olan Türkmen Aleviler diğer mezheplere baskı yapmazken, Sünni mezhep gücü eline alır almaz Aleviler'e baskı yapmaya başladı? Bunun cevabını Sünnilere bırakmak en doğrusu.

Bir diğer geniş çaplı alan araştırması da (Amasya-Tokat-Çorum-Sivas-Kırıkkale-Yozgat-Samsun-Elazığ-Malatya köylerinde) Rıza Yıldırım tarafından yapılmıştır. Yıldırım, topladığı bilgilerin bir kısmını "Geleneksel Alevilik" adlı kitapta toplamıştır.³⁵ Ancak, "geleneksel Aleviliğin" asırlarca korunduğu neredeyse tek yer olan Tunceli köylerine gitmemiştir. Bizce bu sebepten eksik bir eserdir.

Yukarıda belirttiğimiz üzere son yıllarda yabancıların Alevi-Bektaşilere yönelik araştırmaları da tekrar artmaya başlamıştır. Orhan Türkdoğan bunların çok da iyi niyetli olmadığını söylemekte ve şunları yazmaktadır. *Orient Institute İstanbul temsilcisi Vorhoff, Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik hususundaki akademik ve gazetecilikle ilgili yayınlar üzerinde görüş ileri sürerken tarihsel Sünni-Alevi gerginliklerini sıcak tutmaya çalışmaktadır.*³⁶ Yine Türkdoğan, *Kemalist sistemin, Türk-Kürt-Alevi-Sünni aynı coğrafyada yaşayan tüm insanların ortak bir tarih bilinci, kültür ve duyguda birleşmeleri sonucu meydana gelen Türk milleti tezi, dış ve iç güçlerin çabaları ile eleştirilmeye çalışılmaktadır... Nitekim Alman oryantalistleri bu görüştedir.*³⁷ demektedir.

Yabancı araştırmacılar³⁸ arasında Irene Melikoff öne çıkmaktadır. Kendisi Alevilik ve Bektaşilik konusunda çok sayıda alan araştırması yapmıştır. Fakat inanca dışarıdan bakanların çoğunda olduğu gibi, Melikoff da verdiği kimi bilgileri yorumlarken hatalar yapmıştır. Eserinde Alevilik yerine çoğunlukla Şiilik kelimesini kullanmıştır.³⁹ Kaldı ki iki inanç arasındaki tek ortak nokta İmam Hüseyin sevgisidir.⁴⁰

Yine birkaç üniversitede kurulan Alevilik-Bektaşilik araştırma merkezleri ve enstitüleri de alana katkıda bulunmaktadır. Bunların başında gelen, 1987'de Gazi

³⁴ Orhan Türkdoğan, **Alevi Bektaşi Kimliği**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2006.

³⁵ Rıza Yıldırım, **Geleneksel Alevilik**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018.

³⁶ Orhan Türkdoğan, **a.g.e.**, s.17-18.

³⁷ Orhan Türkdoğan, **a.g.e.**, s.18-19.

³⁸ Suraiya Faroqhi, **Anadolu'da Bektaşilik**, İstanbul, Simurg Yayınları, 2003; Krisztina Kehl-Bodrogi, **Kızılbaşlar/Aleviler**, (çev. O. Değirmenci ve B. E. Aybudak), İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2012; Martin van Bruinessen, **Kürtlük, Türklük, Alevilik**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.

³⁹ Irene Melikoff, **Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe**, (Çev. T. Alptekin), İstanbul, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 7. Baskı, 2010.

⁴⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmed Ersal, **Alevilik: Kavramlar ve Ocak Sistemi -Çubuk Havzası Örneği-**, Ankara, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2016, s.30-32.

Üniversitesi bünyesinde açılan ve 2018'den itibaren Hacı Bayram Veli Üniversitesi'ne bağlanan araştırma merkezi, gerek yayınladığı eserlerle, düzenlediği sempozyumlarla ve gerekse çıkardığı dergi aracılığı ile her yıl çok sayıda makale ile Alevilik-Bektaşilik literatürüne büyük bir katkı sağlamaktadır. Merkezin hem arşiv belgelerinden, hem de saha araştırmalarından yararlanarak hazırlayıp yayınladığı pek çok kaynak eser de bulunmaktadır.

Bunlardan başka son yıllarda oldukça fazla yüksek lisans ve doktora öğrencisi de Alevilik-Bektaşilik alanına ilgi duymaya başlamış ve bu alanda tez çalışmaları yapmışlardır. Bunlardan bazıları kitap olarak basılırken, çoğunluğu YÖK-TEZ sayfasında mevcuttur.

SONUÇ

Tarihin ilk devirlerinden itibaren çok sayıda devlet kuran Türkler, dışarıdan yapılan müdahalelerden çok, kendi iç anlaşmazlıkları sebebiyle devletlerini yitirmişlerdir. Türklerin tarihine bakıldığı zaman bu durum açıkça görülmektedir. Millattan önce de içlerinden bir boy öne çıkar ve diğer boyları egemenliği altına alıp büyük bir devlet kurardı. Fakat bir süre sonra iç çekişmeler artmaya başlar, içteki birlik azalır ve tekrar dağılıp boylar haline geçerlerdi. Şüphesiz bu birbirinden ayrı olan boyları diğer devletlerin hakimiyet altına alması daha kolay olurdu. Büyük Hun Devleti, Kök-Türk Devleti, Uygurlar, Hazarlar ve diğer Türk devletlerinin durumu hep böyle idi. Osmanlı Devleti de 13. asırdan itibaren Horasan'dan, Türkistan'dan Anadolu'ya akıp burada çeşitli beylikler kuran diğer Türkmen beyliklerini tek tek hakimiyet altına alması ile kurulmuştur. Her ne kadar Timur'un saldırısı ile bir ara Fetret Dönemi'ne girse de tekrar toparlanıp beylikleri birleştirmeyi başarmıştır. Fakat 15. asrın sonuna doğru Safevi Türkmen Devleti'nin kurulmasıyla birlikte, ekonomik olarak zorluk içinde olan Anadolu'daki pek çok Türkmen aşiretinin Safevi topraklarına göç etmesinin önüne geçememiştir. İçeride ekonomiyi düzeltme yerine, kolay yolu seçip, Türkmenleri suçlama yoluna gitmiş ve geniş çaplı kovuşturmalara girişmiştir. Safevilere gitmeyip geride kalan Türkmen Aleviler de bu baskılardan uzaklaşmak için dağlık bölgelere çekilmişlerdir. Sonuçta asırlar içinde Türkler birbirinden uzak iki mezhebe bölünmüşlerdir. Hatta Bektaşiler haricinde, Türkmen Alevilerin ırkı dahi unutulmuştur.

19. asırdan itibaren dünyada artan milliyetçilik akımları neticesinde üç kıtaya yayılan Osmanlı İmparatorluğu kısa bir sürede pek çok toprağını kaybetmişti. Bununla yetinmeyen batılı devletler, Türklerin Anadolu'dan da çıkmasını istiyorlardı. Bu amaçla da Anadolu'da yaşayan halklar üzerinde çok sayıda araştırma yapmaya başladılar. Hem Aleviler ve Bektaşiler, hem Tahtacılar hem Kürtler hem de Ermeniler ile ilgili bilgi edinmek için Anadolu'yu doğudan batıya gezmeye başladılar. Yabancı araştırmacıların 19. asrın ortalarından itibaren başlayan bu gezi sevdaları yıllarca sürmüştür. Amaçları içeride ayrışma yaratıp, çıkan çatışmalara müdahale ederek ülkeyi bölmek ve sonradan yavaş yavaş Türkleri bu topraklardan uzaklaştırmaktı. Bu araştırmacılar eski geleneklerini koruyan Alevi Türkleri görünce, bunlar hakkında kendilerince çeşitli

tezler öne sürmeye başlamış, hatta onların eski Hristiyanlar olduklarını dahi iddia etmeye başlamışlardı.

Yukarıda bahsettiğimiz üzere, asırlar içinde Alevi Türkmenlere yabancı hale gelen devlet, bu tezler üzerine harekete geçmiş ve kendi ülkesinde yaşayan ve haklarında çok fazla bilgi sahibi olmadığı pek çok Alevi aşireti, cemaati tanımak istemiştir. Kuşkusuz bireysel olarak bu konuya merak saranlar da olmuştur. Ancak geniş çaplı olarak devlet eliyle başlatılmıştır. Bizzat İttihat ve Terakki yöneticileri tarafından Anadolu’da yaşayan aşiretlerin durumlarını öğrenmek için araştırmacılar görevlendirilmiş, raporlar hazırlanmıştır.

İttihatçılar ile başlayan bu çalışmalar, Osmanlı’nın yıkılıp yerine Cumhuriyet’in kurulmasıyla birlikte devam etmiştir. Çünkü yabancıların iddiaları hâlâ devam ediyordu. Ulus-devlet inşasını kurmaya çalışan devletin, sınırları içindeki Aleviler hakkında ortaya atılan bu iddialara karşı kimi araştırmacılardan Alevi-Bektaşî inancı ve bu inanç mensuplarının tarihleri, Türklerle bağlantıları hakkında makaleler, kitaplar yazmasını istemesi doğaldır. Bu şekilde hem dışarıya hem de içeriye (ki asırlar içinde Sünni ve Aleviler de birbirine yabancılaşmışlardı) Alevilerin eski Türk geleneklerini koruyan bir topluluk olduğu gösterilmiş olacak ve içeride birlik sağlanacaktı.

Bu şekilde İttihat ve Terakki ile başlayıp Cumhuriyet ile devam eden ve bugün daha da artan Alevilik-Bektaşîlik araştırmaları neticesinde Sünni kesim, Alevileri ve inançlarını daha çok tanımaya başlamış ve onların gelenek ve göreneklerinin çoğunluğunun da eski Türk gelenekleri olduğunu kabul etmiştir.

KAYNAKÇA

- AKDAĞ, Mustafa, **Türkiye’nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2010.
- AKDAĞ, Mustafa, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2019.
- AKGÜL, Suat, **Amerikan ve İngiliz Raporları Işığında Dersim**, İstanbul, Yaba Yayınları, 2009.
- AKIN, Bülent, **Kızılbaş Oğuzlar ve Şah İsmail’in Anayurdu Diyarbakır**, İstanbul, Kitabevi, 2020.
- AKSÜT, Hamza, **Aleviler**, Ankara, Yurt Yayınları, 2012.
- AKÜN, Ömer Faruk, “Abdülbaki Gölpınarlı”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**. Cilt-14. İstanbul, 1996.
- ALİ KEMALİ, **Erzincan**, Resimli Ay Matbaası, 1932.
- ALTI, Aziz, **Balkanlarda Bektaşîlik XVII-XVIII. Yüzyıllar**, Ankara, La Kitap Yayınları, 2019.
- ANTRANİK, **Dersim Seyahatname**, İstanbul, Aras Yayınları, 2012.

- Aşiretler Raporu**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2014.
- AYTAŞ, Gıyasettin. (Ed.), **Bingöl, Muş/Varto Yörelerinde Ocaklar, Oymaklar ve Boylarla İlgili Araştırma Sonuçları**, Ankara, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2010.
- AYTAŞ, Gıyasettin. (Ed.), **Belgeler Işığında Şah İbrahim Veli Ocağı**, Ankara, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2011.
- AYTAŞ, Gıyasettin, “İttihat ve Terakki Döneminde Adana Valiliği Tarafından Tahtacı Yörükler Hakkında Hazırlanan Bir Rapor”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S. 63, 2012, s.59-76.
- BAHA SAİD BEY, **Türkiye’de Alevî-Bektaşî, Ahi ve Nusayrî Zümreleri**, (Giriş’i yazan ve Yayına Haz. İ. Görkem), Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.
- BAYRI, Mehmet Halit, “Bektaşî Şairleri -I- Vehbî”, **Türk Folklor Araştırmaları Dergisi**, S. 2, 1949, s.28-30.
- BEŞE, Ahmet ve Selahattin Tozlu, “İngiliz Kayıtlarında Aleviler ve Bektaşiler”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S. 59, 2011, s.195-220.
- BOZKURT, Fuat, **Buyruk İmam Cafer-i Sadık Buyruğu**, İstanbul, Salon Yayınları, 2020.
- CEYHAN, Muhammed ve Murat Alandağlı, **Hacı Bektâş-ı Velî Dergâhına Yüz Sürenler**, Ankara, Pir Sultan Abdal 2 Temmuz Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları, 2019.
- ÇİFTÇİ, Erdal, “Ulus-Devlet İnşasının Tahtacılara Yansımaları: İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Tahtacı Alevileri Raporu”, **Şarkiyat**, 2020, S. 12/3, s.465-489.
- DEDEKARGINOĞLU, Hüseyin, **Aşıkların Dilinden Dede Garkın**, Ankara, Yurt Kitap Yayınları, 2016.
- Dersim Jandarma Umum Kumandanlığı Raporu (1932)**, 2012. İstanbul, Kaynak Yayınları, 2012.
- Dersim Raporu**, (Yayına Haz. İzzeddin Çalışlar), İstanbul, İletişim Yayınları, 2010.
- DOĞANBAŞ, Muzaffer, **Koyun Baba Velâyetnâmesi**, İstanbul, Dört Kapı Yayınları, 2015.
- ERSAL, Mehmet, **Alevilik: Kavramlar ve Ocak Sistemi -Çubuk Havzası Örneği-**, Ankara, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2016.
- FAROQHİ, Suraiya, **Anadolu’da Bektaşilik**, İstanbul, Simurg Yayınları, 2003.
- FIRAT, Mehmet Şerif, **Doğu İlleri ve Varto Tarihi**, İstanbul, IQ Yayınları, 2007.
- HÂBİL ÂDEM (Pelister), **Türkmen Aşiretleri**, (Haz. H. Babacan ve S. Avşar), Ankara, Vadi Yayınları, 2008.
- HASLUCK, F. W., **Bektaşilik İncelemeleri**, (Çev. R. Hulusi (Özden); Yayına Haz. M. Kanar), İstanbul, Say Yayınları, 2012.
- Hünkar Hacı Bektaş Veli Velâyetnamesi**, (derleyici; Dursun Gümüsoğlu, Hamiye Duran), Ankara, G.Ü. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2010.

- JAKOB, Georg, F. V. Luschan ve E. Nauman, **19. Yüzyılda Alman Şarkiyatçıların Bektaşilik Serüveni Bektaşiler Tahtacılar Kızılbaşlar**, (Çev. ve Yayına haz. İlhami Yazgan). Ankara: La Kitap Yayınları, 2013.
- KEHL-BODROĞI, Krisztina, **Kızılbaşlar/Aleviler**, (çev. O. Değirmenci ve B. E. Aybudak), İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2012.
- KİŞMİR, Celaleddin, “Yunus Emre ve Mezarı”, **Türk Folklor Araştırmaları Dergisi**, 1, 15, 1949.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, **İslâm Medeniyeti Tarihi**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2004.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, **Tarih Araştırmaları-I**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2006.
- KUM, Naci, “Türkmen, Yürük ve Tahtacılar Arasında Tetkikler, Görüşler-1”, **Türk Folklor Araştırmaları Dergisi**, S. 5, 1949, s.69-71.
- KUM, Naci, “Antalya Tahtacılarına Dair Notlar”, **Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi**, S. 4, 1940, s.203-212.
- KÜÇÜK, Gazi, **Dersim’de Bir Seyitler Köyü Seyidan**, İstanbul, Anadolu Ofset Yayınları, 2013.
- MADEN, Fahri, **Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020.
- MELİKOFF, Irene, **Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe**, (Çev. T. Alptekin), İstanbul, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 7. Baskı, 2010.
- OCAK, Ahmet Yaşar, **Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.
- OCAK, Ahmet Yaşar, **Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler-15-17. Yüzyıllar**, Ankara, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.
- OCAK, Ahmet Yaşar, **Sarı Saltık**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2022.
- OCAK, Ahmet Yaşar, **Tasavvuf, Velâyet ve Kâinatın Görünmez Yöneticileri**, Alfa Yayınları, 2021.
- OCAK, Ahmet Yaşar, **Evliya Menâkıbnâmeleri**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2016.
- SALCI, Vahit Lutfi, “Kaygusuz Abdal Hakkında Etüdler-I”, **Türk Folklor Araştırmaları Dergisi**, 1, 14, 1949.
- SARISIR, Serdar, “Alevi Bektaşî Zümreler Hakkında Yapılan İlk Araştırmalar”, **IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu (18-20 Ekim Ankara) Bildiriler Kitabı**, 2018, s.419-132.
- SAVAŞ, Saim, **XVI. Asırda Anadolu’da Alevilik**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.
- SELÇUK, Ali, **Anşa Bacılı Ocağı**, Konya, Çizgi Yayınları, 2017.
- TAŞ, Kibar, **Osmanlı Döneminde Dersim (Daresime) Aşiretleri**, İstanbul, Libra Kitap, 2014.

- TAŞ, Kibar, “Tunceli/Dersim’in Osmanlı Hâkimiyetine Girişi ve Osmanlı’nın XVI. Asırdan İtibaren Sınırları İçindeki Kızılbaşlara Karşı Tutumu ve Bunun Dersim’e Etkisi”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, S. 76, 2015, s.79-107.
- TAŞ, Kibar, **Orta Asya’dan Anadolu’ya Uzanan Köklü Tarihi ile Kureyşan Ocağı**, Ankara, Berikan Yayınları, 2019.
- TAŞĞİN Ahmet, **Türkmen Aleviler**, Konya, Çizgi Yayınları, 2013.
- TAŞĞİN Ahmet, **Horasandan Balkanlara Ulaşan Eren Koyun Baba ve Menakıbı**, Konya, Çizgi Yayınları, 2017.
- TAŞĞİN Ahmet, **Romanya Müslümanları Kızılbaşlar, Babalılar, Bektaşiler İsimli Risale Üzerine**, Konya, Çizgi Yayınları, 2018.
- TÜRKDOĞAN, Orhan, **Alevi Bektaşî Kimliği**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2006.
- ULUĞ, Naşit Hakkı, **Tunceli Medeniyete Açılıyor**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2007.
- ULUĞ, Naşit Hakkı, **Derebeyi ve Dersim**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2011.
- VAN BRUÏNESSEN, Martin, **Kürtlük, Türklük, Alevilik**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.
- VELÂYETNÂME** (yazma nüsha), müstensih: Mehmed bin Derviş Mustafa, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Yer No: Y.I/0017, Halep, Şevval 1225.
- YAMAN, Ali, **Kızılbaş Alevi Ocakları**, Ankara, Elips Yayınları, 2006.
- YAMAN, Mehmet, **Hıdır Abdal Sultan ve Ocak Köyü**, Cevahir Yayınları, 2012.
- YETİŞEN, Rıza, “Naldöken Tahtacıları-1”, **Türk Folklor Araştırmaları Dergisi**, 1950, S.17, s.263-264.
- YILDIRIM, Rıza, **Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) ve Velâyetnâmesi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007.
- YILDIRIM, Rıza, **Geleneksel Alevilik**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018.
- YILDIRIM, Rıza, **Hacı Bektaş Veli’den Balım Sultan’a Bektaşiliğin Doğuşu**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2019.
- YILDIRIM, Rıza, **Menakıb-ı Evliya (Buyruk)**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2020.
- YILDIRIM, Rıza, **Aleviliğin Doğuşu Kızılbaş Sufiliğinin Toplumsal ve Siyasal Temelleri 1300-1501**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017.
- YILMAZ, Eray, “Olmak Ya Da Olmamak: II. Meşrutiyet Yıllarında İttihatçılar ve Bektaşiler (1908-1918)”, **Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi**, 2019, S. 20, s.153-172.
- YÖRÜKÂN, Yusuf Ziya, **Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2015.
- ZELYUT, Rıza, **Türk Aleviliği**, Ankara, Kripto Yayınları

**ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ**

(ETA JOURNAL)

**INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND
HISTORY RESEARCH**

Yıl: 5, Cilt: 5, Sayı: 9, Temmuz 2023, s. 47-53.

Mutlu ADAK*

KİTAP TANITIM/ İNCELEME:

**“İoannis Kalfoglu, Küçük Asya Kıtasının Tarihi Coğrafyası, Çeviren ve
Yayıma Hazırlayan: Özge Özgür, Albatros Yayınları, İstanbul 2013,
ISBN: 978-975-9067-16-8”**

Şubat 2013 tarihinde Türkçe yayınlanan bu eser toplam 160 sayfadan oluşmaktadır. Eser, ilk olarak İstanbul'da Osmanlı Devleti zamanında 23 Şubat 1314 (1899) yılında orijinal dili Karamanlıca (Yunan Türkçesi) olarak basılmıştır. Orijinal dilinde yayınlanan baskısı üzerine “*Karamanlıca Yazılmış Bir Eser Mikra Asya Kıtasının Tarihi Coğrafyası*” adıyla 2012 tarihinde bir sempozyum bildirisi olarak kitap tanıtımı yapılmıştır (Öger, 2012). Adı geçen bildiri, Anadolu Hıristiyanları hakkında genel bir bilgi vermekte, Karamanlıca yazılan eserlere değinmektedir. Söz konusu çalışmanın Karamanlıcasını tanıtmaktadır. Bu çalışmada ise eserin Türkçe baskısının kritiği yapıp tarihî coğrafya kitabı olmasından hareketle bu disiplin açısından değerlendirmesi yapılacaktır.

Eser, Karamanlıcadan Türkçeye çevrilmiş bir eserdir. Eserin aslı, (Anadolu Hıristiyanları da denilen) Karaman Hıristiyanları tarafından kullanılan yazı diliyle

---

* Doç. Dr., Öğretim Görevlisi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, AİT Bölümü, ORCID: 0000-0003-3641-1840

*Bu çalışma Turnitin programı ile taranmıştır.

*Tanıtım/ İnceleme yazısı.

*Makale geliş: 16.08.2022- Makale kabul: 23.01.2023.

yazılmıştır. Eserin orijinal adı: “Mikra Asia Kıtasının Tarihiye Coğrafyası”dır. Bu eser Misailidis’in matbaasında basılmıştır.

Evangelinos Misailidis ve onun çıkardığı Anatoli Gazetesi Karamanlıca yayım yapan bir gazete olarak Anadolu’da bu kesime hitap eden önemli bir yayındır. Bu gazete bu eserin meydana gelmesinde de önemli bir paya sahiptir. Evangelinos Misailidis İstanbul’da kendi adına matbaa kurmuş (1855) (Kalfoğlu, 2013: 9) ve bu matbaada 1865 yılında Anatoli gazetesini çıkarmaya başlamıştır.

Kitabın yazarı, İoannis Kalfoğlu 1871’de doğmuş, Kayseri’de büyümüş, Kapadokya Ruhban okulunda eğitim almış ve İstanbul’da çalışma hayatını sürdürmüştür. “Surmena (Sürmene)” gibi yerel tarih eserleri de yazan, bu çalışması ile Anadolu Tarihi üzerine çalışma da yapan Kalfoğlu, Anatoli Gazetesi’nde 1892-1898 yılları arasında muhabirlik ve yöneticilik yapmıştır (Kalfoğlu, 2013: 10). Yazarın bilgi ve tecrübe kazanmasında ve bu eseri vücuda getirmesinde gazetecilik mesleğinin önemli bir rolü vardır. Ayrıca 1901’de Batum’da tütün ticareti yapmış, 1908’de “Kafkaslardaki Yunanlılar” kitabını Yunanca çıkarmış, 1918 yılında “Batum Yunan Cemaatinin Tarihi” adlı kitabını ve 1921 yılında “Surmena (Sürmene)” adlı (Yunanca) kitaplarını yazmıştır. Yazar, 1931 yılında İstanbul’da vefat etmiştir.

Günümüz Türkçesindeki baskısı karton ince kapaklıdır. Çeviri eseri olan bu kitap Turkish Cultural Foundation – Türk Kültür Vakfı desteğiyle yayımlanmıştır.

Kitap bir giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Sonunda ise kısa bir son söz kısmı bulunmaktadır. Çeviri kitaba, “Giriş” (Kalfoğlu, 2013: 7) ve “Yayıma Hazırlayanın Notu” (Kalfoğlu, 2013: 18) başlıkları da eklenmiştir. Orijinal kısmı “Ön Söz” (Kalfoğlu, 2013: 23) ile başlamaktadır. Birinci bölüme Kalfoğlu, Anadolu’nun coğrafi sınırlarını anlatmakla başlayıp, Anadolu’daki dağ, tepe, ova, ırmak, göl, madensuyu ve kaplıcalar, hava-iklim ve Anadolu yarımadasında bulunan körfez ve burunların anlatılması ile bitirmiştir. İkinci bölüm “İdari Bölünme” başlığını taşımaktadır. Bu bölüm Anadolu’nun tarih boyunca ayrıldığı idari bölümler hakkındadır. Başlıkları; “İlk İdari Bölünme, Romalılar Döneminde İdari Bölünme ve Bizanslılar Döneminde İdari Bölünme ve Bugünkü (1899) İdari Bölünme” adlarını taşımaktadır. Üçüncü bölümde 8 vilayet 29 sancak hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bilgiler XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl başında, Anadolu’nun demografik yapısının büyük savaş ve göç hareketleriyle henüz değişmediği bir döneme aittir (Kalfoğlu, 2013: 11). Kitabın sonunda ise “Sonsöz, Abone Müşteri İsimleri, Notlar ve Yer Adları” kısmı bulunmaktadır. Kitapta “Dizin” kısmı bulunmamaktadır. Bu yayıma hazırlayan tarafından bir eksiklik olarak görülebilir. Kitap küçük hacimli ve bölümler, tasnifler iyi yapıldığı için buna gerek duyulmamış da olabilir.

Kitabın kaleme alınmasının gerekçesi Anadolu insanının tarihini, memleketini tanımasını sağlamaktır. Yazar bu konudaki mevcut durumu şu şekilde açıklamaktadır:

Ancak bizde bir kabahat varsa, o da vatanımızın, kıymetli memleketimizin tarihini bilmememiz, daha mühimi de öğrenmememizdir. Hocalarımız

okullarda Anadolu'nun coğrafyasını anlatmazlar, bir Anadolu'lu Çin'in, Hindistan'ın, Amerika'nın, İskoçya'nın dağlarını, tepelerini, ırmaklarını ezbere bilir, ama Kızılırmak nerededir, İzmir nedir, diye sorulunca şaşırır kalır. Çok kimselerimiz yabancı devletlerin tarihlerini okuruz, inceleriz, öğreniriz, biliriz ama sayesinde yaşadığımız Saltanat-ı Seniyye'nin tarihini bilmeyiz. Osmanlı tarihini öğrenmemişiz, keza Anadolumuzun tarihi eskiden beri neden ibarettir, haberimiz yoktur. Yazıklar olsun! (Kalfoğlu, 2013: 24).

Kalfoğlu'nun eserini günümüz Türkçesine çeviren ve yayına hazırlayan Özge Özgür kitabın çevirisine bir giriş kısmı ekleyerek Evangelinos Misailidis ve Anatoli Gazetesi hakkında bilgiler paylaşmış, aynı zamanda İoannis Kalfoğlu'nun hayatı ve eserleri hakkında bilgi vermiştir. Bu şekilde yayına hazırlayan, okuyucuların ve araştırmacıların bu eserin ortaya çıkışındaki arka planı ve yazarı hakkında daha iyi bilgi sahibi olmasını sağlamıştır. Özgür, kitabın sonuna eklediği bölümlerle de kitaba önemli katkılar sağlamıştır. Kalfoğlu'nun eserinde İç Anadolu bölgesiyle ilgili bölümlerde sıklıkla atıfta bulunduğu diğer kitabı “Zincidere Karyesinde Bulunan İoannis Prodromos Manastırı yahud Moni Flavianon”da değindiği bölümleri, bu kitabın sonuna “Notlar” başlığıyla eklemesi önemli bir katkıdır. Bu eklediği notlar hem yazarın alandaki tecrübesini hem de bilgi alt yapısını göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca alıntılardığı bölümleri kaynağına atıf ile gösteren Özgür, “Notlar” kısmıyla tarihî coğrafya açısından eserin kalitesini arttırmıştır. Örneğin, Notlar kısmında Sille başlığında, Konya'nın batısındaki bu yerleşim yerinin nüfusu, etnik yapısı, dini mimarisi, topografyası hakkında önemli bilgiler vermiştir (Kalfoğlu, 2013: 149).

Bunun dışında eserde adı geçen, bugün farklı isimleri olan yerleşim adlarının bir listesi “Yer Adları” başlığıyla eklenmiştir. Bu ekleme işlemi kitaba, toponimi disiplini açısından önemli bir katkı sağlamıştır. Yine bazı fotoğraflara kitapta yer verilerek, XX. yüzyılın başında bazı Anadolu kentlerinin şehirleşmesi, mimari yapısı, şehir planı, kentsel gelişim durumları hakkında kitaba yardımcı belge olması sağlanmıştır.

Kitabın sonunda yer alan “Abone Müşterilerin İsimleri” başlığını taşıyan bölüm çeviri eserde de aynen verilmiştir (Kalfoğlu, 2013: 18). Bu bilgi de araştırmacılara, dönemin Karamanlıca konuşan halkı ile ilgili bir veri sağlaması açısından önemlidir.

Eser, bir tarihî coğrafya çalışmasıdır. Ülkemizde tarihî coğrafya alanında, “Tarihî Coğrafya” adını taşıyan ilk müstakil çalışma olma özelliğine sahiptir (Gümüştü, Şenkul ve Yılmaz, 2014: 262). Bu ilk ama disipline uygun çalışma ülkemizde öncü bir eser olması ile ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü bugüne kadar adı tarihî coğrafya olup içeriği coğrafya tarihi ya da tarih çalışması olan birçok eser ülkemizde yazılmıştır (Gümüştü, 2016: 207). Bu eseri yıllar sonra “Osmanlı Mülkünün Tarihî Coğrafyası” adı ile daha geniş alanı çalışın Celal Nuri İleri takip etmiştir. Eseri 1918 yılında yazılmış bu alandaki ikinci eser olmuş ve günümüz Türkçesine çevrilmiştir (İleri, 2021).

Kalfoğlu eserinin ön sözünde (Kalfoğlu, 2013: 23) Anadolu'ya dair hissiyatını paylaşmıştır. Buradan hareketle Anadolu'nun güzelliklerinin bilinmesini istemiş ve Anadolu'da yaşayanların bu konudaki bilgisizliğinden serzenişte bulunmuştur. Buradan

hareketle bu eksiliği ve halkının bilgisizliğini gidermek için eserini kaleme aldığını vurgulamıştır (Kalfoglu, 2013: 24).

Kitabın içeriğinde ne var? Sorusunu bizzat kendisi ön sözünde sormuş ve okuyucuyu şu şekilde kitabın başında aydınlatmıştır:

Acaba içeriği neden ibarettir?

Bu soruya yanıt, kitabın içindekilerdir. Maksadımız kuru kuruya Anadolu'nun coğrafyasını yazmak olmadığından, her kıtanın, her şehrin tarihini de ek ya da açıklama olarak ilave etmekteyiz. Bununla beraber Anadolu'nun sınırları ve denizleri, dağlar, ırmaklar, ormanlar, ovalar, limanlar, burunlar, körfezler, tepeler, eski ve yeni şehirler, nahiyeler, köyler, kısacası her şeyi, ziraat, idari durum, mezhepler, faydalı istatistikler, eski idari yapı, Romalılar zamanında idare şekli, Bizanslılar döneminde bölgeler ve şimdiki vilayetler, mutasarrıflıklar ve kaymakamlıklar. (Kalfoglu, 2013: 24).

Yazarın yazdıklarından tecrübesi ve konuya hâkim bir araştırmacı olduğu da anlaşılmaktadır. İşlediği konulara hâkim ve odaklanmış bir yazar olarak bilimsel bilgi ve yorumlar da paylaşmıştır. Örneğin, Toros Dağları'nın isminin nereden geldiği hakkında bilgi verirken bu dağ silsilesine (Orta Toroslar) *Tavros-Boğa* demektedir. Bu dağ hakkında halk arasında verilen ismi de belirterek şu açıklamayı yapmıştır: “*Halk arasında bu dağa nedense Bulgar dağı deniliyorsa da, kullanımda yanlışlık olduğu kolayca anlaşılır. Çünkü Tavros Rumcada Boğa anlamına geldiğinden, Boğa dağı denilmesi doğrudur*” (Kalfoglu, 2013: 32).

Yazar ilgili bölümlerde ve yerleşimlerde o vilayette eski çağda yaşayan filozof, tarihçi ve coğrafyacılar hakkında kısa bilgi verir. Örneğin, Sinop hakkında bilgi verirken şunları paylaşmıştır: “*Burası ünlü filozof Diogenes'in, şair Diphilos'un ve Pers tarihini yazan tarihçi Baton'un vatanıdır. Pers dönemine kadar bağımsızken, daha sonra Pharnakes adında bir satrapın idaresine geçmiş ve Pers devletinden ayrıldıktan sonra, Pontos devletinin idari merkezi olmuş, MÖ 70'te Romalı Lucullus tarafından ele geçirilmiştir*” (Kalfoglu, 2013: 75). Ayrıca yazarın, geçmiş dönemlerin devlet adamlarının belgelerinden, tarihçi ve coğrafyacıların çalışmalarından, onların verdikleri bilgilerden de istifade ettiği anlaşılmaktadır (Kalfoglu, 2013: 44).

Eser, Anadolu hakkında fizikî, idarî ve beşerî coğrafya dallarını içeren bilgiler vermektedir. Çalışmada yer, yerleşme adları (toponimi), yerleşmelerin topografyası, iktisadî durumu, ticareti yapılan ürünler, nüfus yapısı, etnik durumu gibi ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir. Örneğin, Çankırı (Kangırı) Sancağı hakkında şu bilgiler verilmiştir;

“Sancağın merkezi olan Kangırı (Çankırı) beldesi (Rumca Gangra, Romalılarca Germanikopolis) 20.000 kadar nüfusa (800'ü Ortodokstur) sahip olup, ticareti gelişmiştir. Eskiden burada bir kilise meselesinden dolayı yerel bir konsil toplanmıştı. Ticareti yün, tiftik, kitre ve tuz

üzerinedir. İki saat uzaktaki tuz ocaklarından yıllık milyonlarca okka tuz ihraç olunup, Küçük Asya'nın her tarafına gönderilir. Her yıl Ağustos'un 25'inden Eylül'ün 15'ine kadar tüccar panayırı kurulur ve buraya, İstanbul'dan, Ankara'dan, Kayseri'den, Kastamonu'dan, Halep'ten ve Şam'dan tüccarlar gelir.” (Kalsoğlu, 2013: 75).

Bu verdiği bilgilerden anlaşılıyor ki yazar çalışmasında vilayet salnamelerinden de faydalanmıştır. Yine Kuşadası kazası hakkında bilgi verirken; “deniz kıyısında 8.000 nüfuslu bir beldedir (3.000'i Rum Ortodoks olup, 3 okul idare ederler ve Ephesos Metropolitliği'ne tabidirler). Avrupalılar şehre Skala Nova, Osmanlılar Kuşadası ve Rumlar Nea Ephesos der. Buranın yanında iki madensuyu (Pare Ilıca ve Barut Hıca) vardır. Buraya 15 köy bağlıdır.” (Kalsoğlu, 2013: 91), bu yerleşim yeri gibi birçok önemli il/ilçe hakkında kısa bilgiler vermiştir. Bu örnekteki gibi yazar, ılıca ve madensuları hakkında bilgi vererek jeoloji, tıp, gıda ve hidrografya gibi disiplinlerin çalışma alanına giren konularda da bilgiler vermiştir.

Bir tarihî coğrafya eseri interdisipliner bir çalışma olmalıdır. Bu eserde bunun örnekleri görülmektedir. Örneğin 1890'lı yıllarda yaygın olan hasatlıkları sayan yazar bu salgınların temel sebepleri arasında hava ve iklimi göstermektedir (Kalsoğlu, 2013: 43-44). Ayrıca nüfus mübadelesinden önce kitabın verdiği bilgilerden hareketle: “Türkçe konuşan Ortodoks nüfusun Anadolu'da yaşadığı kent ve kasabaları, bu yerleşimlerin özelliklerini, tarihi yapılarını, tarihçelerini öğrenme olanağı buluruz.” (Kalsoğlu, 2013: 11). Bu yönüyle mübadele öncesi nüfus coğrafyası çalışması yapacak kişiler için derli toplu bir kaynak özelliği de taşıyan bir eserdir.

Kitap verdiği bilgiler açısından küçük hacimli ama verimli bir çalışmadır. Kitabın göze batan en önemli eksikliği Anadolu'nun tarihî coğrafyası hakkında daha ayrıntılı bilgiler vermesi gerekirken kısa bilgi vermesidir. Yazarın ya çalıştığı alanın büyüklüğü ya da genel bir bilgi eseri oluşturmak istemesi buna neden olmuş olabilir. Yazar bu konu ile ilgili bazı eksik olduğu noktaları da dile getirerek düşüncesini ve eksikliğini fark etmiş ve kitabının sonunda şunları ifade etmiştir: “Kalemimizin kuvveti elverdiği ölçüde, bu eseri meydana getirebildik. Nahiyelere bağlı pek çok köyden söz etmedik, zira Küçük Asya'daki iki müstakil mutasarrıflıkta ve sekiz vilayette 23.351 köy bulunduğundan, bu kadar küçük bir kitapta her birinin ayrı ayrı incelenmesi söz konusu olamazdı.” (Kalsoğlu, 2013: 11). Yazar son söz olarak da “İnşallah kalem ustaları bu kitaptan daha iyisini yazarak bizleri utandırıyorlar” diyerek daha iyi çalışmaların ortaya çıkması dileğini ifade etmiştir.

Samimi, sade ve akıcı bir üslupla kaleme alınan bu tarihî coğrafya eseri Anadolu'nun genel hatlarıyla önceki dönemlerdeki coğrafyası hakkında bilgiler içermektedir. Yazarın amacına ulaştığı ifade edilebilir. Okuyucunun, Anadolu'nun tarihî coğrafyasını kısa ve öz bir biçimde öğrenebileceği bir çalışma vücuda getirmesinden de bu anlaşılmaktadır.

Tarihî coğrafya disiplini açısından Türkiye'de yazılmış ilk eser olması ve konuya hâkim Anadolu'dan bir yazar tarafından kaleme alınması eseri daha değerli kılmaktadır.

2013 gibi geç bir tarihte Türkçeye kazandırılması ise bu alanda bir eksiklikler. Bu eser, tarihî coğrafyaya ilgi duyan, geçmişini bilmek isteyen herkesin okuyabileceği niteliktedir. Ayrıca bu çalışma, Anadolu'nun tarihî coğrafyası üzerine çalışanların daima başvurması gereken kitaplar arasında yerini almıştır.

KAYNAKÇA

GÜMÜŞÇÜ, O., ŞENKUL, Ç. ve YILMAZ, H. H., **Temelleri Gelişimi ve Yapısıyla Tarihi Coğrafya**, Yeditepe Yay., İstanbul 2014.

GÜMÜŞÇÜ, Osman, **Tarihi Coğrafya**, Yeditepe Yay., (4. bs.), İstanbul 2016.

İLERİ, Celal Nuri, **Osmanlı Mülkünün Tarihi Coğrafyası**, Yay. Haz.: İlker Yiğit, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2021.

KALFOĞLU, İoannis, **Küçük Asya Kıtasının Tarihi Coğrafyası**, Çeviren ve Yayına Hazırlayan: Özge Özgür, Albatros Yayınları, İstanbul Şubat 2013.

ÖGER, Adem, "Karamanlıca Yazılmış Bir Eser Mikra Asya Kıtasının Tarihi Coğrafyası", **1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri C. I**, Nevşehir Üniversitesi Yay., Ankara 2012, s. 37-49.

MİKRA ASIA
KITASININ
TARİHİYE COĞRAFYASI

MUHARRİRİ
"Anatoli" gazetasi muharrirlerinden

IOANNIS I. KALFOĞLU

NASİRLERİ
ADELFİ MISAILİDE

Mearif nazareti celilesinin fi 23 Fevruarios 1314 tarihlu
ve 804 nomeroli ruhsati ile tab-u-neşr olinmiştir.

DERİSAADETTE
ADELFİ MISAILİDE Matbaasında tab olinmiştir.
1899